

KONULU TEFSİR METODUNUN TEORİK VE PRATİK PROBLEMLERİNE DAİR BAZI ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Abdulkerim SEBER*

ÖZET

Tefsir sahasında son yıllardaki faaliyetlerin önemli bir kısmını konulu tefsir çalışmalarının oluşturduğu görülmektedir. Başta kavram çalışmaları olmak üzere konulu tefsirin gerek teorisiyle gerekse pratiğiyle ilgili son yıllarda pek çok çalışmanın yapıldığı gözlemlenmektedir. Ancak bu zaman zarfında konulu tefsirin hem teorik, hem de pratik kısmında bir takım problemleri de ortaya çıkmıştır. Bu problemler, başta konulu tefsirin tanımı, kapsamı, projeye model olarak gösterilen teoriler ve kavramlar olmak üzere konunun pek çok safhasında kendisini göstermektedir. Konulu tefsirin net bir tanımının yapılması, kapsamının belirlenmesi, projeye temel teşkil edecek teorilerin ve model olabilecek örneklerin iyi belirlenmesi, konulu tefsir çalışmalarının sağlıklı bir zemine oturmasına katkı sağlayacaktır. Bu bakımdan bu çalışma konulu tefsirin problemlerini gündeme getirme, mümkün mertebe bunlardan bazılarına çözüm üretme düşüncesinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konulu tefsir, Kur'ân'da ana konular, Kur'ân'da konu bütünlüğü, tefsir. Kur'ân.

PROPOSAL SOLUTIONS OF THEORETICAL AND PRACTICAL PROBLEMS CONCERNING METHOD OF THEMATIC INTERPRETATION

ABSTRACT

It is possible to say that the significant portion of works in the field of exegesis belongs to thematic commentary. This method about solution on the troubles of religious life is the most widely used method. Primarily works on concepts of the Koran theoretical and practical assertions has recently been done in the thematic commentary of the Koran. However, meanwhile a number of problems in the Project of thematic commentary have emerged. These problems concentrate on the definition of thematic commentary in the aspect of both its scope and examples. Undoubtedly, the solution of these problems will contribute to the achievement of this project. A clear definition of

---

* Uzman, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlah. Fak.

thematic commentary should be made and its scope should be determined. This article consists of the efforts to produce the proposals of solution about the problems.

Key Words: Exegesis, Tafsir, commentary of the Koran, Basic topics of the Koran, Subject commentary, Basic concepts of the Koran, Method of thematic interpretation.

GİRİŞ

Dili, üslubu, nazmı gibi pek çok yönüyle kendine mahsus bir takım özellikleri haiz bulunan ilahi kelimeler Kur'ân-ı Kerim'in manasının ve mesajının doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için onun bütün özelliklerinin dikkate alınmasının gerektiği şüphe götürmez bir gerçektir. Kur'ân'ı doğru ve vahyin maksadına uygun bir şekilde anlayabilmek için mümkün olan tabii ve meşru her metodun denenmesinin önünde hiçbir engel bulunmadığına göre, bu konuda geliştirilen metotlar farklı da olsa, mahiyeti itibarıyla eşdeğer sayılmalıdır.

Kur'ân'ın bugünkü tertibinin tevkifi olduğu, mevcut tertibinde bir takım hikmetlerin olabileceği, düşüncesinden hareketle tefsirlerde genellikle Kur'ân-ı Kerim'in orijinal tertibine sadık kalınmış ve bunun korunmasına itina gösterilmiştir. Ancak ilahi hitabın özüne zarar verilmemek kaydıyla her asırda bir takım özel tefsirler de yapılmıştır. Sahabenin özel Mushafları, ahkâm ayetlerinin tefsirleri, işârî tefsirler, ilmî tefsirler bu grubun belli başlı örnekleri olarak görülebilir. Bugün tefsir sahasında çalışan akademisyenlerin gündemlerindeki konulu tefsiri de en genel çerçevesiyle Kur'ân'ı anlamak için yapılan bu nevi özel gayretlerden saymak mümkündür.

İnsan fitratı gereği karşılaştığı herhangi bir nesneyi, objeyi zihnindeki bir yere yerleştirmek ve bunu bir kalıba koymak ister. Zira ancak bu sayede nesnelere ve objelere anlamlı bir hale gelmiş olacaktır. Yani herhangi bir şeyi anlamlandırmanın yollarından birisi de onu sınıflandırmak, tanımlamak ve zihnen kategorize etmektir. Konulu tefsiri de bu zihni aktivitenin mahsulü olarak görmek mümkündür. Ancak oldukça tabii bir metot olmasına rağmen akli, mantıkî bir aktivite gerektirmesi hasebiyle de dirayet tefsiri içinde değerlendirilebilir.

Son zamanlarda tefsir sahasında üzerinde en fazla çalışılan ve en çok rağbet gösterilen alanlardan birisi olan konulu tefsir alanı, birbirinden değerli bir takım çalışmaların kısa bir zaman diliminde ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Bu çalışmalar sayesinde projenin ana hatlarıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Elbette böylesine hızlı bir gelişme gösteren bir projenin bir takım

problemlerinin olmasından daha tabi bir şey olamaz. Projenin teorik altyapısında, ortaya çıkışında, tanımında, kapsamında, kısımlarında vs. unsurlarında bazı problemlerin olduğu, konulu tefsir çalışan akademisyenlerce de her vesileyle dile getirilmektedir. Mesela bu konudaki kavram kargaşasına dikkat çeken Ömer Dumlu, bu konudaki anlayış farklılıklarından yakınmakta ve Türkiye’de pek çok kimse tarafından Kur’ân bütünlüğünden bahsedilmesine rağmen, bu bütünlükten neyin kastedildiği konusunda bir ittifakın bulunmadığını söylemektedir¹.

Özü itibariyle bu problemlerin, konulu tefsirin mahza modernist bir proje olduğu yönündeki endişelerin yanı sıra, yaklaşım farklılıklarının sebep olduğu kavram karmaşasına dair şikâyetlerden oluştuğu görülmektedir². Gerçekten de elimizdeki çalışmalara baktığımızda konulu tefsirin hemen hemen her boyutunda bir takım anlayış ve yaklaşım farklılıklarına rastlanılmaktadır. Mesela bunlardan sadece konulu tefsirin ne zaman ortaya çıktığı konusunu ele aldığımızda karşımıza bir takım farklı görüşler çıkmaktadır. Kimisi bunu Rasûlullah (s.a.v.) ile başlatırken, kimisi de konulu tefsirin İslam âleminin batıyla kültürel temasa geçmesiyle birlikte başladığını iddia etmektedir. Bazıları da aslında eskiden biri var olan konulu tefsirin son zamanlarda yeniden ortaya çıktığını söyleyerek bu iki görüşü uzlaştırmaya çalışmaktadır³. Bu konudaki görüşlerin bile sadece bunlardan ibaret olmadığı görülmektedir. Mesela konunun müsteşrikler boyutundan da bahsedenler hatta müsteşriklere ait konulu çalışmaların olduğunu örnekleriyle zikredenler de bulunmaktadır⁴. Konulu tefsir sahasındaki problemler sadece bunlardan ibarete değildir. Konulu tefsirin diğer boyutlarında da benzer ihtilaflara rastlanılmaktadır.

Aslında oldukça tabi, basit, anlaşılabilir olan ve asrısaaadetten beri örnekleri bulunan konulu tefsir metodunun karmaşık bir hale nasıl getirildiğini anlamak çok da zor değildir. Çünkü Kur’ân’daki iman esaslarının bile zaman ve mekâna göre değişebileceği düşüncesinde olan Hasan Hanefî’nin tefsir anlayışından tutun da, Muhammed Abduh’un bütüncül yaklaşım dediği tefsir

¹ Ömer Dumlu, “Konulu Tefsir ve Düşündürdükleri” (*Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*), Samsun, 1992, s. 164.

² Bkz. M. Sait Şimşek, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, İstanbul, 2001 (Müellifin takdim yazısı); Şahin Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul, 2001, 187–191.

³ Bkz. Mevlüt Güngör, *Kur’ân Araştırmaları 1*, İstanbul, 1995, 13–14; Davut Aydın, *Tefsir Tarihi Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, İstanbul, 2004, s. 141–143; Güven, 63–106.

⁴ Mesela bkz. Ali Galip Gezgin, “Tefsirde Semantik Metot ve Kur’ân’da Kavım Kelimesinin Semantik Analizi”, İstanbul, 2002, s. 89–92.

anlayışına; Fazlurrahman'ın Kur'ân'ın ana konularından, müsteşriklerin konulu çalışmalarına kadar geniş bir yelpazedeki birbirinden farklı tefsir teorilerinin 'konulu tefsir' kavramıyla ifade edildiği görülmektedir. Bu durumun ister istemez bir takım karmaşıklıklara da sebep olması kaçınılmazdır.

Konunun teorik kısmında olduğu kadar pratik kısmında da bir takım problemleri bulunmaktadır. Konulu tefsirle ilgili olarak 'Kur'ân'da ana konular', 'Kur'ân'da konu bütünlüğü' gibi bugün bir takım kavramlar ortaya çıkmıştır; ancak bu kavramların içerikleri kişiden kişiye farklılık arz etmektedir. Çünkü bir bakıma hermenötiksel bir mahiyet arz eden, tefsirden ziyade te'vile daha yakın bir çizgide bulunan ve adına konulu tefsir denilen bazı yorum biçimleriyle geleneksel konulu tefsirin uzlaştırılmaya çalışılmasının da bu karmaşıklığın sebepleri arasında olduğu söylenebilir. Sözgelimi, Fazlurrahman'ın çalışmalarıyla Mustafa Müslim'in çalışmalarını karşılaştırdığımız zaman konulu tefsir metoduyla ulaştıkları sonuçların aynı olmadıklarını göreceğiz. O halde yapılması gereken şey, bunları mezcetmek yerine, hedefleri ve sonuçları açısından kategorize ederek ele almak olmalıdır. Böyle bir tasnife gitmek hem İslâmî ilim geleneğine hem de konulu tefsirin ruhuna da uygun olacaktır. Mesela işârî tefsirdeki sûfî işârî tefsir, sûfî nazârî tefsir gibi birtakım tasnifler yapılarak İbn Arabî'nin pek fazla da anlaşılmayan işârî tefsir anlayışı dâhil, bütün işârî tefsirlerin tefsir usulüyle ilgili kaynaklarımızda sınıflandırıldığını görmekteyiz. Yine mesela zamanla pek çok tartışmaya sebep olan Kur'ân'da mecaz etrafındaki münakaşalar, keza mantık konusundaki görüş farklılıklarının kaynaklara olduğu gibi yansıdığını görmekteyiz. Konulu tefsirde de bu objektif tutum devam ettirilebilmeli; modern klasik hangi tür görüş olursa olsun mahiyeti ve kime ait olduğu açıkça belirtilerek sunulmalıdır. Hâlbuki "Hikmet müminin yitiğidir; Onu her nerede bulursa alır" prensibinden hareketle, gerek geleneksel tefsir kültürümüzden gerekse İslâmî modernizmden gerekse müsteşriklerin çalışmalarından istifade edilebilir. Ama bunlardan birisi diğerine feda edilmemeli veya birisi diğeri için alet edilmemelidir.

Bu konudaki en önemli problemlerden birisi de Kur'ân-ı Kerim'in başından sonuna kadar konulu tefsir yöntemiyle tefsir edilmesi meselesidir. Bugün bazı örneklerinin ortaya çıkmış olmasına rağmen, konunun teorisi ile ilgili metodolojik altyapının oluşturulduğunu söylememize imkân bulunmamaktadır. Yanılmıyorsa şayet, elimizde bulunan konulu tefsirle ilgili en son çalışmalarda bile bu mesele, konu başlığı olarak dahi yer almamaktadır. Yani Kur'ân-ı Kerim'in başından sonuna kadar konulu tefsir metoduna göre tefsirinin yapılmasının imkânı, faydaları, mahzurları gibi konular henüz ciddi manada ele alınmış değildir. Bu çalışmada bu problemleri gündeme getirmek suretiyle imkân dâhilinde bu sahaya bazı katkılarda bulunmaya çalışacağız.

Tabiatıyla bütün bu problemleri bir makale çalışmasında halledeceğimizi iddia edemeyiz. Konulu tefsirin bir kısım problemlerini gündeme getirmenin, çalışmalarımız neticesinde ulaştığımız bazı sonuçları ilim erbabıyla paylaşmanın önünde bir engelin olmadığını düşünüyoruz. Bu bakımdan bir takım hatalarımızın niyetimize bakılarak hoş görüleceğini umuyoruz.

I. KONULU TEFSİRİN TEORİK KISMIYLA İLGİLİ PROBLEMLERİ

Konulu tefsir konusunda net bir tanıma ulaşılabilmesi, kavramın daha belirgin hale getirilmesi ve projeye model olabilecek teorilerin iyi belirlenmesi projenin sağlıklı bir zemine oturması için yapılması gereken öncelikli işlerdendir. Konulu tefsir kavramından herkes kendi zihnindeki modeli anlamamalıdır. Farklı şekillerde tarif edilen kavramların kendi bünyesinde de bir takım problemleri var demektir. Zira her hangi bir konuda yapılan tarifin efradını cami, ağyarına mâni ve açık-seçik olması gerekmektedir.

A. Konulu Tefsirin Tarifindeki İhtilaflar

Konulu tefsir için yapılan birbirinden farklı tarifler, konulu tefsirin kapsamı ve muhtevası hakkında birtakım problemlerinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu bakımdan burada öncelikle konulu tefsir için yapılan tarifleri ele almak ve aralarındaki farklılıkları ve bunların ortak paydalarını bulmamız gerekmektedir. Bunlardan bazılarında burada yer vermek suretiyle bir sonuca ulaşmaya çalışacağız.

“Kur’ân’da konu bütünlüğü” konusunu doktora tezi olarak ele alan ve belki de konulu tefsiri fiilen ciddi anlamda ilk defa uygulamaya çalışan Mahmud Hicâzî’ye göre konulu tefsir; “Kur’ân-ı Kerim’in muhtelif surelerindeki özel hüküm ifade eden ayetleri, onlardan umumi bir hüküm çıkarmak için, Kur’ân-ı Kerim’deki konu bütünlüğünü dikkate alarak araştırmaktır.”⁵

---

⁵ Hicâzî bu konuda içkinin haramlığına dair hükmü örnek gösteriyor ve şöyle diyor: Kur’ân-ı Kerim’de içki hakkında dört farklı surede o sure içinde özel hüküm ifade eden ayetler var. Bu ayetleri araştırıp, anlamaya çalışıp, ayetlerin niçin nazil olduklarına dair incelikleri öğrendikten sonra bunları nüzül sırasına koyduğumuz zaman dört suredeki farklı ayetlerle özel durumlar için konan içki yasağının içkinin haramlığı konusunda tam bir konulu bütünlüğü içinde oldukları sonucuna ulaşmış oluruz”. Muhammed Mahmud el-Hicâzî, *el-Vahdetü'l-Mevzûyye fî'l-Kur’âni'l-Kerim*, Kahire, ts. s. 33-34.

Bu konuda Hıcazî'yi de referans gösteren ve konulu tefsiri iki kısma ayıran Beyyûmî bunu iki farklı tarifile açıklamaktadır:

“Birinci kısım konulu tefsiri, “Bir surenin özel ve genel maksatlarını ve birbiri içerisine girmiş konularını, bu konuların birbirleriyle olan irtibatını son derece dikkatli bir şekilde ve sure bütünlüğü içerisinde açıklamaktır” diye tarif ediyor bu tür konulu tefsire, Firuzabâdî'nin Basâiru Zevî't-Temyîz” adlı eserini örnek gösteriyor.

Beyyûmî, konulu tefsirin ikinci tarifini de “Müşterek bir konuya sahip olan ayetleri derinlemesine araştırmak veya bir konudaki Kur'ân ayetlerini bir araştırma konusu yapmaktır” şeklinde yapıyor. Bu tür konulu tefsire de müellif, Allah Teâlâ'nın birliği, peygamberliğin yahut öldükten sonra dirilmenin ispatı, Kur'ân-ı Kerim'de ekonomik nizam gibi konulardaki çalışmaları örnek gösteriyor⁶.

Mustafa Müslim'in kendi dönemine kadar konulu tefsirle ilgili olarak derlediği konulu tefsir tanımlarından bazıları şöyledir:

“Fikri, içtimai veya evrensel konulardan her hangi birine Kur'ân perspektifinden bakmak suretiyle Kur'ânî bir söylem geliştirmektir. Kur'ân-ı Kerim'de geçen bir konu yahut Kur'ân'da geçen her hangi bir kavramla ilgili bütün ayetlerin ve hükümlerin dökümünü yapmak ve onları Kur'ân'ın temel ilkelerine göre yorumlamaktır. Her hangi bir konuyu Kur'ân-ı Kerim'deki bir sure veya muhtelif surelerdeki ayetler vasıtasıyla açıklamaktır⁷.

Konulu tefsirle ilgili telif ve tercüme bulunan Mevlüt Güngör konulu tefsiri şöyle tarif etmektedir:

“Konulu tefsir metodu, Kur'ân'da herhangi bir konu ile ilgili bütün ayetleri toplayarak mümkün merteye nüzûl sırasına göre koyup, ilmi bir incelemeye tabi tuttuktan sonra Yüce Allah'ın o konuyla ilgili muradını derli toplu bir şekilde ortaya koymaya çalışan bir tefsir metodudur⁸.

Ömer Dumlu'nun tarifi ise şöyle:

“Her hangi bir konuyu Kur'ân bütünlüğü içerisinde ele alıp, ister aynı isterse değişik surelerde olsun konuyu uzaktan ve yakından ilgilendiren Mekki ve Medenî tüm ayetleri toplayarak mümkün merteye nüzûl sırasını göz önünde

⁶ İbrahim el-Beyyûmî, *Dirâsât fî't-Tefsîri'l-Mevdûât*, Kahire, 1981, s. 25–29.

⁷ Mustafa Müslim, *Kur'ân Çalışmalarında Yöntem* (Çev. Salih Özer), Ankara, 1998, s. 36.

⁸ Güngör, 12; Ayduz, 152–162; Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, İstanbul, 2006, s. 96–110.

bulundurmak şartıyla ve Kur'ân'ın genel üslubu çerçevesinde çeşitli mukayeseler yapmak suretiyle ilâhî muradı ortaya çıkarmaktır"⁹.

Birbirinden farklı bu tarifleri dikkate aldığımızda, konulu tefsirin birden fazla çeşidiyle karşılaşmaktayız. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Her hangi bir konuda belirli bir sonuca varmak için konudaki ayetleri iniş sırasına göre düzenleyerek ortak paydanın bulunması suretiyle yapılan konulu tefsir.

2. Kur'ân-ı Kerim'deki her hangi bir kavramı, o kavramın geçtiği ayetleri ele almak suretiyle yapılan kavram çalışmaları.

3. Her hangi bir surenin özel ve genel maksatlarını ele almak suretiyle sure içindeki birbiri içerisine girmiş muhtelif konuları birbirinden ayırmak suretiyle yapılan konulu tefsir.

4. Kur'ân bütünlüğü çerçevesinde Kur'ân-ı Kerim'in baştan sona kadar tamamını konulu tefsir yöntemiyle ele alan konulu tefsir.

Şu halde konulu tefsiri bir tek cümle ile tarif etmenin mümkün olmadığı görülmektedir. Aslında tanım konusunda yaşanan sıkıntı, konulu tefsirin kapsamı konusunda yaşanan sıkıntının farklı bir tezahürüdür. Buradaki problemin çözümüne konulu tefsirin kavramının daraltılmasıyla aşılması belki mümkün olabilir. Mesela işari tefsirler, Garibü'l-Kur'ân, Esabab-ı Nüzûl, Nâsîh-Mensûh gibi Kur'ân ilimlerine dair muhtelif çalışmaları konulu tefsir olarak değil özel tefsirler olarak değerlendirebiliriz. Zira bunlar başlı başına birer konulu tefsir değil; ansiklopedik tarzda birer kaynaktırlar. Bunun yanında bir takım sure ve kavram çalışmaları da bu özel tefsirler grubuna dâhildir. Çünkü bunlarda konu ve tema bir değildir. Mesela 'Kur'ân'da ümmet' Kur'ân'da din, Kur'ân'da millet' gibi kavram çalışmaları bu kavramları konu edinen ve bu kavramların hangi ayette hangi anlama geldiğini gösteren birer sözlük çalışmasından ibarettir. Çünkü bu kavramları geçtiği siyak içerisinde değerlendirmek bizce daha doğrudur.

Sonuç olarak bu dört farklı kategoriden ancak birinci kategoriye tam anlamıyla konulu tefsir diyebiliriz. Diğerlerini konulu tefsir kategorisinde değerlendirmek bizce mümkün değildir. Benzer meseleleri çalışmamızın "Konulu Tefsirin Kapsamıyla İlgili Problemleri" bölümünde ele alacağımız için burada bu kadarla iktifa etmek istiyoruz.

---

⁹ Dumlu, *İbn Teymiye ve Konulu Tefsir*, İzmir, 1999, s. 55.

B. Konulu Tefsirin Ortaya Çıkışı ve Tarihi Gelişimi Konusundaki İhtilaflar

Konulu tefsirin başlangıç noktasını Rasûlüllah (s.a.v.)'i kabul eden çoğunluğun aksine, bir kısım tefsirciler bunun Muhammed Abduh, Mahmut Şeltut, Abdullah Draz gibi isimlerle başladığını kabul etmektedirler. İnsanların Kur'ânî bilgilere daha çabuk ulaşabilmelerine, dini problemlerinin çözümünde Kur'ân hükümlerine kolayca başvurabilmelerine dair düşüncelerin, konulu tefsir yönteminin tetikleyici unsurlarının başında geldiği zikredilmekte, Abduh ve Fazlurrahman gibi kimselerin çalışmalarının konulu tefsirin ilk örnekleri olduğu, dolayısıyla bunun pratik hayat şartlarının gereği olarak ortaya çıkan yeni bir metot olduğu savunulmaktadır¹⁰.

'Konulu Tefsir'(et-Tefsîru'l-Mevdûiyü) kavramının tefsir literatürüne son yıllarda girdiği rahatlıkla söylenebilir. Zira konulu tefsir metodunun kendisine mahsus bir kavramla ifade edilmesi çağdaşımız olan bir kısım müellifler sayesinde olmuştur. Bu gerçeği teslim etmek gerekir. Aslında eskiden beri bütün örnekleriyle var olan bu tefsir metodunu çağdaş müellifler tarafından verilen konulu tefsir ismi altında mezcetme yoluna gitmişlerdir. Ne var ki 'konulu tefsir' kavramı adeta müşterek bir kavram haline gelmiştir. Zira bugün bu kavram, hedefleri ve beklentileri açısından birbirinden farklı teoriler için kullanılmaktadır. Bu bakımdan konulu tefsir denilince birtakım çalışmalar akla gelmekte veya bu kavrama herkes kendinse göre farklı farklı anlamlar yükleyebilmektedir. Burada mümkün merteye bunların sınıflandırılmasına ve ekseriyetin üzerine ittifak ettiği konulu tefsir modelinin ortaya çıkarılmasına gayret edeceğiz.

1. Konulu Tefsirin Geleneksel Boyutu

Kur'ân tefsirinin arısaadetteki belli başlı kaynaklarından birisi yine Kur'ân'ın kendisidir. Bu durumda vahyin yirmi üç yıllık gibi uzunca bir zaman diliminde gerçekleşmesinin rolü olduğu kadar Kur'ân'ın kendisine has metodundan kaynaklanmaktadır. Yani Kur'ân tedricen hükümler koymuş; bu sebepten dolayı da aynı konudaki ayetler farklı farklı zamanlarda nazil olmuştur. Ayrıca burada dile getirilmesi gereken hususlardan birisi de Kur'ân'ın kendisine mahsus üslubudur. Şöyle ki Kur'ân bir yerde kısaca anlattığı meseleyi başka bir yerde uzunca anlatmış, bir yerde mücmel bıraktığı meseleyi diğer bir yerde açıklamış; bir yerde mutlak bir hüküm koyarken diğer bir yerde bunu takyit

¹⁰ Aydüz, 142.

etmiş; bir yerde umum ifade eden bir hükmü bir başka yerde tahsis etmiştir. Dolayısıyla Kur'ân tefsirinde riayet edilmesi gerekli olan hususların başında konuyla ilgili diğer ayetleri dikkate almanın gerektiği zarureti ortaya çıkmıştır. Bu sebeple usulcüler, tefsir usulüne dair kaynaklarda Kur'ân tefsirinin kaynaklarını sayarken tefsirin ilk ve en önemli kaynağının Kur'ân olduğunu zikretmişlerdir¹¹.

Binaenaleyh bugün pek çok kimsenin konulu tefsir olarak isimlendirdiği tefsir metodunun geçmişinin asırsaadete kadar uzandığı bilinmektedir. Daha sonra bu metodun “Kur'ân'ın bazısı bazısını tefsir eder” şeklinde kurallaşarak yaygınlaştığı görülmektedir. Ayetin ayetle tefsirinden ibaret olan bu metod başta Hz. Peygamber ve ashabı olmak üzere bütün Kur'ân tefsirlerinde uygulandığı ve tefsirler içerisinde pasajlar haline günümüze kadar geldiği görülmektedir.

Konulu tefsirin ilk örneklerinin Rasûlullah (s.a.v.)'in bizzat kendisine ait olduğuna, daha sonra bunu ashabın da uyguladığına dair pek çok örnek bulunmaktadır. Burada meşhur bir örnekle iktifa etmek istiyoruz. Mesela Abdullah b. Mesud'dan yapılan bir rivayete göre; “İnananlar ve imanlarına bir zulüm bulaştırmayanlar...¹²” ayeti nazil olunca, insanlara bu zor geldi ve Rasûlullah (s.a.v.)'e gelip; “Ya Rasûlallah! Hangimiz kendisine zulmetmez ki? Dediler. O da; “Buradaki ‘zulüm’ sizin anladığınız manada bir zulüm değildir. Siz salih kul olan Lokman'ın “...gerçekten de şirk, büyük bir zulümdür”¹³, sözüne kulak vermediniz mi? Burada kast edilen zulüm de şirkdir” dedi¹⁴.

2. Konulu Tefsirin Modernizm Boyutu

İkinci grupta ele alabileceğimiz konulu tefsir türü ise, özellikle batıda eğitim gören yahut batı kültürüne sempati duyan kimseler tarafından ortaya atılan yani batının tesirinde gelişen konulu tefsir projesidir. Bu tür tefsiri gündeme getirenler, batının ileri teknolojisi karşısında bir eziklik hissedilen, Müslümanların geri kalmasını geleneksel tefsir çalışmalarının yetersizliği gibi dini sebeplere bağlayan, bunun çaresinin de ıslahatta ve ahkâm değişikliğinde olduğunu savunan Abduh, Şeltut, İkbâl, Musa Carullah, Fazlurrahman vb. şahsiyetlerdir. Mesela Abduh'un Kur'ân'a parçacı (atomistik) değil, bütüncül yaklaşılması gerektiğine dair görüşlerinin açıklamasını Fazlurrahman'da ana konular başlığı altında görüyoruz. Her ikisinin de, eski fukahânın, Kur'ân'a

¹¹ Mesela bkz. Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, Beyrut, ts. I, s. 40.

¹² 6. En'âm, 82.

¹³ 31. Lokman, 13.

¹⁴ Buhari, Muhammed b. İsmail *Câmiu's-Sabîl*, İstanbul, 1315, Tefsir, 6, 20. Bu konudaki muhtelif örnekler için bkz. Mustafa Müslim, 25–28.

parçacı yaklaşıtları için İslam âlemini geri kalmasına sebep oldukları ve İslami metodolojinin ıslahata ihtiyacının olduğu noktasında birleştikleri görülmektedir. Keza İzutsu, Kur'ân'da Allah ve İnsan adlı eserinde Kur'ân'ın dünya görüşünü ortaya koymaya çalıştığını ifade ederken, Fazlurrahman da "Kur'ân'da Ana Konular" adlı kitabında benzer ifadeleri kullanmaktadır. Bu manadaki konulu tefsirin Muhammed Abduh ile başladığı bildirilmektedir¹⁵. Kur'ân'a edebi bir değer olarak bakan Emin el-Hûlî'nin konulu tefsir yaklaşımları da bu grubun belli başlı örnekleri arasındadır. Bu kategorideki konulu tefsirde ayetin ayetle tefsiri dışında kalan sünnet gibi diğer delillere pek fazla yer verilmediği gibi bilhassa ahkâmla ilgili konularda nassları te'vîl yoluna gidildiği görülmektedir.

Çağdaş tefsir akımlarının birbiriyle tam manada bağımsız olmadıklarına dair tespitlerine iştirak ettiğimiz M. Akif Koç'un, çağdaş bilim adamlarının konulu tefsirin mahiyetinde bir birlik sağlayamadıklarına dair tespitlerini de yerinde buluyoruz¹⁶. Görünüşte aynı şeyler olduğu izlenimi veren Kur'ân'da ana konular ve Kur'ân'da konu bütünlüğü nazariyeleri, bizde aynı maksat için yola çıkan farklı projeler olduklarına dair bir izlenim bırakmışlardır. Çünkü Muhammed Abduh, Emin el-Hûlî ve Fazlurrahman'ın birleştikleri en temel nokta geleneğin tefsir anlayışının yetersizliği, buna bağlı olarak da İslam âleminin geri kalması gibi hususlar olup bunların dışında ilmi bir gerekçeleri bulunmamaktadır.

Bu kategorideki bütün yazarlara ve bunların konuyla ilgili fikirlerine burada yer vermemiz mümkün değildir. Ne var ki bunlardan bazılarının bazı görüşlerine yer vermek suretiyle konuyu açıklayabiliriz.

a. Abduh'un Konu Bütünlüğü Nazariyesi

Kur'ân bütünlüğüne ters düşen tefsir ve te'vîlleri kabul etmeyen Selefî'lerden Muhammed Abduh herhangi bir surenin bütünlüğüne ve genel hedefine uymayan şeyleri de reddetmeyi tefsirde temel bir prensip olarak görmekte ve bazı hususlarda cumhurun hilafına görüşler beyan etmekte, bu görüşlerini de Kur'ân'a bütüncül yaklaşım diye isimlendirdiği teorisine bağlamaktadır. Abduh, geçmiş ulemayı Kur'ân ayetlerini parçacı bir yaklaşımla ele aldıkları, hatta bir ayeti bile kendi içinde parçalara ayırmak suretiyle anlamaya çalıştıkları için eleştirmektedir. Çünkü ona göre her sure kendi içinde bir konu bütünlüğüne sahiptir. Bu yüzden bir ayetin manası da o surenin bütünlüğüne aykırı olmamalıdır.

¹⁵ Toshihiko, İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan* (Çev. Süleyman Ateş), İstanbul, ts. s. 19; Güven, 89-90.

¹⁶ Koç, 17, 35.

Mesela onun Garânik vakasıyla ilgili iki ayetten çıkardığı bir hükmü burada örnek olarak verebiliriz. Bu ayetlerden birincisi, “Biz senden önce hiçbir Rasûl ve hiçbir Nebi göndermedik ki o bir şey (okumak) istediği zaman, Şeytan onun arzusuna bir şey katmayı arzu etmesin. Ama Allah derhal Şeytan’ın kattığını giderir. Sonra da ayetlerini muhkemleştirir. Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir¹⁷” ayetidir. İkinci ayet ise, “Sana bu kitabı indiren O’dur. Ondan bir kısım ayetler muhkem, diğer bazısı da müteşabihler. Ama kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne aramak ve onu tevil etmek için müteşabih ayetlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun tevilini Allah’tan başka kimse bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ise “Biz O’na inandık, açık, kapalı bütün ayetler Rabbimiz katındandır” derler. Ama bunları ancak akıl sahipleri anlar¹⁸” ayetidir. Bu ve bunu takip eden ayetlerin¹⁹ konusunun birbirine çok yakın olmasından dolayı bu ayetlerle kurduğu konu bütünlüğü anlayışına uygun olarak Garânik olayını reddetmektedir²⁰.

Metot farklı da olsa bu konuda doğru bir sonuca ulaşıldığı görülmektedir. Ancak durum bütün örneklerde böyle değildir. Mesela “...Zekeriya ne zaman Mihrab’a (Meryem’in yanına) girse onun yanında yiyecek bulurdu...²¹” ayetinde Hz. Zekeriya (a.s.)’ın Hz. Meryem’in yanında kış mevsiminde yaz; yaz mevsiminde kış meyveleri görmesini bütün İslam ümmeti ilahi bir mucize olarak kabul ederken Abduh bunda harikuladeliği görmemektedir. Bunu mucize olarak telakki etmenin Müslümanların bir alışkanlığı olduğunu söyleyen Abduh, ulaştığı sonucu da suredeki konu bütünlüğüne bağlamakta ve bu surenin ana konularını şöyle özetlemektedir:

“Kıssanın Kur’ân’da anlatılması kendisinden ibretimiz bir şekilde bahsetmemiz gereken bir konudur. Yani Rasûlüllah (s.a.v.)’in peygamberliğini zihinlere yerleştirmek, Ehl-i kitabın ve müşriklerin nübüvvet konusundaki şüphelerini izale etmek, sonra da vahyin ilk maksatlarından birisi olan ülûhiyet inancını zihinlere yerleştirmektir. Yani surenin en önemli konu başlıkları, tevhit, nübüvvet, öldükten sonra dirilme, cennet, cehennem gibi inanç konularıdır²².

¹⁷ 22. Hac, 52.

¹⁸ 3. Âl-i İmrân, 7.

¹⁹ 3. Âl-i İmrân, 10–12.

²⁰ Fahd b. Abdırrahman b. Süleyman er-Rûmî, *İtticâbâtü’l-Tefsir fî’l-Karni’r-Râbi’ Aşar*, Riyad, 1997, II, 272–273.

²¹ 3. Âli İmran 37.

²² Reşid Rıza, *el-Menâr*, III, 293–294; Ahmet Zeki İşcan, Muhammed Abduh’un Dini ve Siyasi Görüşleri, İstanbul, 1998, s. 267.

Birinci örnekte, surenin bütünlüğü esprisini yakaladığı ve doğru bir sonuca ulaştığı görülen Abduh'un ikinci örnekte aynı derecede isabette bulunduğunu söylemek maalesef mümkün değildir. Aslında ikinci örnekte de surenin ana hedefini tespit konusunda isabette bulunduğu görülen Abduh'un, kendi tezine tamamıyla aykırı bir sonuca ulaşmasını şaşırtıcı bir durumdur. Mademki sure tevhit, nübüvvet, ahireti ispat etmek bu konudaki şüpheleri gidermek için indirilmiştir. O halde buradaki anlatılan olayın suredeki bu bütünlüğe uygun düşen mucizevî bir örnek kabul edilmesi gerekmez mi? Bize göre bu örneğin aslında mucizeden başka bir şey olmadığı, Abduh'un mezkûr surenin ana hedefleriyle ilgili tespitlerinin de mantıklı bir sonucudur.

b. Fazlurrahman ve Konulu Tefsir

Konulu tefsirin son yıllarda kazandığı ivmede ismi geçenlerden birisinin de "Kur'ân'da Ana Konular" adlı kitabın yazarı olan Fazlurrahman'ın olduğu görülmektedir. Mezkûr kitabında Fazlurrahman, Müslümanların çağdaş dünyada yerlerini alabilmeleri ve geri kalmışlıktan kurtulabilmeleri için Kur'ân'a bütüncül bir metotla yaklaşımlarının gerektiğini anlatmaya çalışmakta, eserinin de konuyla ilgili olarak batıda yazılan eserlere bir alternatif olduğunu söylemektedir²³. Eserin, Fazlurrahman'ın faiz, miras, toplumda kadının konumu, kadının şahitliği, hadler gibi, Kur'ân ahkâmına müteallik bazı hükümleri çağa izah etme çabasının bir sonucu olarak ortaya çıktığı bildirilmektedir²⁴.

Görebildiğimiz kadarıyla hiçbir hadisin yer almadığı mezkûr eserde Kur'ân-ı Kerim'in ana konuları özetlenmiş gibi gözükmektedir. Yani ilk nazarda eser, Kur'ân'ın ana konulara göre ayrıldığına ve bunların da makul gerekçelere dayandırıldığına dair bir intiba vermektedir. Ancak eser dikkatle incelendiğinde; yazarın bütün gayretini konulu tefsire değil, faiz, zina, hırsızlık, kadının şahitliği, miras gibi konulardaki İslami hükümlerin batı standartlarıyla entegrasyona teksif ettiği ortaya çıkmaktadır. Bu entegrasyonun vahiy peygamberlik gibi inançla ilgili konularda değil de; daha ziyade ameli konularda olduğunu, eserin, ulûhiyet, vahiy-nübüvvet, ahiret gibi dinin inançla ilgili kısmında hiçbir aykırılık taşımadığını farz etsek bile, yazarın bu yaklaşımının, Kur'ân'ın insanların sadece inanç boyutuyla ilgili sembolik bir önemi dışında hiçbir kıymeti haiz bulunmadığı anlamına geldiğini söylemeliyiz.

²³ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, Ankara, 1993, s. 14; Ali Ünal, *Kur'ân ve Çeşitli Varyasyonlarıyla Tarihselcilik ve Hermenötik* (*Kur'ân-ı Kerim Tarihselcilik ve Hermenötik*, isimli müşterek çalışma içinde), İzmir, 2003, s. 56.

²⁴ Ünal, 56.

Mesela Fazlurrahman'ın faizle ilgili açıklamalarından seçtiğimiz bazı ifadeleri şöyle özetleyebiliriz:

“Faizli alışverişler sermayeyi birkaç misli²⁵ artırdığı için, faiz, yasaklanmış²⁶ buna uymayanlara Allah ve Rasûlünün savaş açacağına dair şiddetli bir ihtarda bulunulmuştur. Faizle helal ticareti bir tutmak reddedilmiş, faizle zekât arasındaki çelişki bir kere daha vurgulanmıştır. Borç para vermiş olanlara faizden vazgeçip sadece verdikleri borçları geri almaları, “Borçlu darlık içinde ise, bir kolaylığa çıkıncaya kadar bekleyin. Ama borçlu ödeyemeyecek durumda ise, -eğer bilerseniz- o borcu bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır”²⁷ ayetiyle emredilmiştir”. “Toplumun selameti için faizin yasaklanması o gün için gerekliydi. Fakat Ortaçağ fakihleri bundan “Faizin her türlü haramdır” diye bir sonuç çıkarmışlardır. Bugün bile Müslümanların büyük bir çoğunluğu bu görüşü benimsemektedir²⁸”.

Faizle ilgili bütün ayetlere atıfta bulunarak bu açıklamayı yapan Fazlurrahman'ın bu konudaki ulaştığı hüküm; kat kat olmayan yani belirli ölçüdeki faizin haram olmadığıdır. Hal bu ki faizin her türlü haram kılındığı veda hutbesinde varit olan sahih, sarîh hadisler ve Müslümanların ittifakıyla sabit bir husustur. Kur'ân ve sahih sünnetle sabit olan bir konuda meydana gelebilecek bir ahkâm değişikliğinin gerekçesinin, Müslümanların geri kalması, çağa ayak uydurması gibi bir takım arızı argümanlara bağlanması, ilk etapta bizde bu görüşlerin konulu tefsirle değil, Şâtîbî'nin makâsıt prensibi gibi konularla ele alınmasının daha faydalı olabileceğini düşündürmektedir. Ancak metodolojik anlamda kendisinden konulu tefsir çalışmalarında da istifade edilebilir.

c. Emin el-Hûlî ve Konulu Tefsir

1940'ların sonlarında Mısır'ın Cîze üniversitesinde Kur'ân tefsiri kürsüsü başkanlığını yürütürken, Kur'ân'da anlatılan peygamber kıssalarının tarihi açıdan mutlak surette doğru olmasının gerekmediği tezini işleyen Muhammed Halefullah'ın el-Fennü'l-Kasâî fî'l-Kur'ân adlı doktora çalışmasının danışmanlığını kabul etmesinin, yazarın ilim âleminin gündemini oluşturan ilk icraatı olduğu esasen branşı Arap edebiyatı olan Emin el-Hûlî'nin Kur'ân çalışmalarının da konulu tefsir metoduna dayandığı bildirilmektedir. el-Hûlî'nin, içinde hadislerin yer almadığı, sadece Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine ağırlık verdiği

²⁵ 3. Âl-i İmrân, 130.

²⁶ 2. Bakara, 275–278.

²⁷ 2. Bakara, 280.

²⁸ Fazlurrahman, 82.

konulu tefsir metodu öğrencisi iken eşi olan Âişe Abdurrahman tarafından uygulanmış; ancak bu metoda konulu tefsir (et-tefsîru'l-mevdûi) ismi daha sonra verilmiştir. Emin el-Hûlî'nin batıda yapılan edebi çalışmaların ilkelerine göre hareket etmek suretiyle bir metot geliştirdiği, çalışmalarının batıdaki edebi çalışmaların bir sentezi olduğu ve özgün bir tarafının bulunmadığı iddia edilmiştir. el-Hûlî'nin Kur'ân'ın edebi açıdan bir Arap harikası olması dışında bir şey ifade etmediğine dair Taha Hüseyin'in tezinin tesirinde kaldığı da hakkındaki iddialar arasındadır. Klasik dilbilim anlayışından farklı bir dilbilim metodunun takipçisi olduğu bildirilen Emin el-Hûlî'nin konulu tefsir metoduyla yaptığı bir takım teviller ve Abdüh'un çizdiği akli metodu takip etmesi sebebiyle batı âleminde büyük iltifat görürken İslam âleminde şiddetli bir tenkide maruz kaldığı da yine onun hakkında verilen bilgiler arasındadır²⁹.

el-Hûlî'nin konulu tefsir projesinin gerekçesi özetle şöyledir:

“Bilindiği gibi Kur'ân konulara göre tertip edilmemiştir. Onda şu veya bu konuda gelen bilgileri toplayan bölümler bulunmamaktadır. Bu nedenle Kur'ân akait ve fıkıh kitaplarının tertibine uymaz. Ayrıca Kur'ân ne ahlak ne tarih, ne kıssa ve ne de başka kitapların tertibine uyar. Ayrıca Kur'ân ayetlerin geliş tarihine göre de tertip edilmemiştir.

Kur'ân bütün bunlardan farklı bir yol izleyerek pek çok konuya değinmiş, ama hiç biri baştan sona bir yerde verilmemiştir. Bu nedenle hiçbir konu belirli bir yerde tam olarak bulunmamaktadır. Aksine konular parça parça dağınık bir şekilde verilmiştir. Dolayısıyla şer'î bir hüküm pek çok yerde geçmiş, herhangi bir inanç esasına sadece bir yerde değinilmemiştir. Aynı şekilde bir kıssanın sahneleri olayın anlatıldığı bütün yerlere dağıtılmıştır. Bu şekilde bir surede diğer bir surenin temas ettiği çeşitli konular ele alınır ve farklı amaçlara rastlanır. Böylece konunun ana fikri çeşitli yerlerde ele alınarak sunum tamamlanmaktadır³⁰.

El-Hûlî'nin projesinde konulu tefsir çalışmalarına katkı sağlayabilecek pek çok yönü bulunmaktadır. Buna rağmen hadislerin olmadığı böyle bir anlayışı da olduğu gibi kabul etmenin pek mümkün olmadığını düşünüyoruz.

²⁹ Koç, 23, 31–33, 279. Bkz. Tahsin Görgün, *İlahi Sözün Gücü*, İstanbul, 2003, s. 78.

³⁰ Emin el-Hûlî, *Arap İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar* (Çev. Emrullah İşler/Suçin, Mehmet Hakkı), Ankara, 2006, s. 43–44.

3. Konulu Tefsirin Oryantalizm Boyutu

Misyonerlik faaliyetlerinin artmasının, Hıristiyan âleminin İslamiyet'i öğrenme arzularının, oryantalistlerin faaliyetlerinin konulu tefsirin ortaya çıkışında etkili olduğuna dair bir takım açıklamalarda bulunmaktadır³¹. Mesela Alman oryantalist Rudi Paret, tertip tarzının yanlış anlamalara sebebiyet verdiği, muhtevasında konusal birliğin bulunmadığı gerekçesiyle Kur'ân'ın konularına göre yeniden tasnif edilerek yazılmasının gerektiğini söylemektedir³². Keza mesela Fransız oryantalistlerden Jules La Baeume'nin de "Tafsülü Âyâtü'l-Kur'âni'l-Kerim"i 18 ana bölüme ayırdığı, Kur'ân ayetlerini bu bölümlere göre düzenlediği, her bölümü yaklaşık 350 kadar şubeye taksim ettiği, sonra da bu şubelerin altlarına, ilgili ayetleri yerleştirdiği bildirilmektedir³³.

Bu örnekleri çoğaltmak yerine konuyla ilgili olarak şu gerçeğe vurgu yapmamız gerekiyor. Konulu tefsir çalışmalarında oryantalizmden ve müsteşriklerden özellikle metodolojik manada istifade edilebilir; ancak bulduğumuz her türlü konulu Kur'ân çalışmasını konulu tefsir olarak değerlendirmeye kalkarsak ister istemez bir gün 'Konulu tefsir nedir?' Sorusuna tekrar muhatap kalabiliriz. Bu çalışmaların hepsinin de kelimenin sözlük anlamı itibariyle konulu tefsir çalışmaları olarak değerlendirmeleri mümkün olsa da, sebep ve sonuçları itibariyle farklılıklar arz eden bu çalışmaların tamamının aynı kategoride ele alınması mümkün görünmemektedir.

C. Konulu Tefsir Sahasında Kullanılan Kavramlarla İlgili Problemler

Konulu tefsir sahasında sıkça telaffuz edilen Kur'ân'da konu bütünlüğü, Kur'ân'da ana konular, kavramların ne zaman ortaya çıktığına dair şu an için bir şey söyleyemiyoruz. Kısa sürede ve hızlı bir şekilde gelişen fikirlerin zihinlerde birden netleşmesi kolay olmadığı için, bu mefhumların henüz tam manasıyla berraklık kazandığını da söyleyemiyoruz. Bu konularda herkes bazı şeyler söylemesine rağmen taşların yerine tam oturmadığı anlaşılmaktadır³⁴. Kur'ân bir bütünse neden konulara ayrılıyor? Konulara ayrılabilir mi Kur'ân'da bütünlükten bahsetmenin anlamı nedir?

³¹ Güven, 96 -106.

³² Bkz. Rudi Paret, *Kur'ân Üzerine Makaleler (Haz. Ömer Özsoy)*, Ankara, 1995, s. 13-14.

³³ Mustafa Müslim, 30-31.

³⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Dumlu, "İbn Teymiyye ve Konulu Tefsir", 81.

Biz burada birbirinden farklı söylemlerin kavramlarının birbirine karıştırıldığını düşünüyoruz. Mesela konulu tefsir sahasında sıkça referans gösterilen ve Kur'ân'da konu birliği (el-Vahdetü'l-Mevdûiyetü) adını taşıyan Hıcâzî'nin eserinin içeriğinin konulu tefsir olduğunu görüyoruz. Yani Kur'ân'ın konulara göre ayrıldığı bu eserde ortaya konulan bütünlük ile edebi tefsir akımının telaffuz ettiği konu bütünlüğünün aynı şeyler olmadığını düşünüyoruz. Dolayısıyla konulu tefsirin kavramsal boyutunda da çözüm bekleyen bir takım problemlerinin olduğu görülmektedir. Bu bakımdan burada konulu tefsir sahasında kullanılan bazı teknik terimleri ele alacağız.

1. 'Kur'ân'da Konu Bütünlüğü' Kavramı

'Konu birliği' veya 'konu bütünlüğü' kavramlarının daha ziyade roman, hikâye ve şiir gibi edebi türlerde kullanılan kavramlar olduğu bilinmektedir. Ne var ki, son zamanlarda bu kavramların Kur'ân-ı Kerim için de kullanıldığına şahit olmaktayız. Edebi eserlerde olması gereken konu birliği ve konu bütünlüğü gibi özelliklerin Kur'ân için söz konusu edilmesi veya bu kavramların Kur'ân ilimleri sahasında kullanılması, ilk etapta bizi bu fikirlerin Kur'ân'ı edebi eserler kategorisinde görmek isteyen kimselerce ileri sürüldüğü düşüncesine sevk ettiğini söylemeliyiz. Kur'ân'ı tarihi bir roman, şiir gibi edebi türler gibi düşünmek, ona bir sınır çizmek edebi türlerdeki özellikleri Kur'ân-ı Kerim'de aramak, Kur'ân-Kerim'le seci-şiir arasındaki kurulan münasebete benzemektedir ki, Kur'ân-ı Kerim'in şiir yahut evvelkilerin "esâtiri" olmadığını bizzat kendisi ifade etmektedir³⁵. Dolayısıyla konulu tefsir metodunun böyle bir düşünceye alet edilmemesi için daha işin başında yollarını ayırması gerekmektedir.

Kur'ân-ı Kerim vezinli, kafiyeli şiir olmadığı gibi, edebi anlamda bir nesir de değildir. O, ne salt bir nesir, ne de salt bir şiirdir; o manzum bir metindir³⁶. Kur'ân-ı Kerim, nazil olduğu dönemdeki fikri ve edebi hayata damgasını vuran cahiliye şiirini etkisiz hale getirmek, şairleri aciz bırakmak, insanların dikkatlerini hak olan ilahi hitaba yöneltmek için farklı bir üslûp kullanmıştır. Binaenaleyh onda edebiyatçıların anladığı anlamda bir bütünlük aramak veya Kur'ân'ı bu kalıplardan birine sokmaya çalışmak bizce beyhude bir çabadan öteye bir şey değildir. Çünkü bütün edebi özellikleri ve güzellikleri haiz olsa da Kur'ân, bütün bunların yegane istisnasıdır.

Ancak Kur'ân zannedildiği gibi karmakarışık ve konuları itibariyle darmadağın bir kitap da değildir. Onun da kendisi içine bir konu bütünlüğüne

³⁵ Bkz. 8. Enfâl, 31; 36. Yâsîn, 69; 25. Furkân, 5.

³⁶ Muhammed Alâüddîn b. Ali el-Hasfekî, *İfâdatü'l-Ennâr alâ Usûli'l-Menâr*, Dimaşk, 1992, s. 48–49.

sahip olduğu bilinmelidir. Bu bütünlük, tevhide sarılmak, Allah'ı dost edinmek, ibadet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, anne babaya itaat etmek gibi emirlere; şirk koşmamak, içki içmemek, zina etmemek, zulmetmemek, yetim malı yememek gibi yasaklara riayet etmek suretiyle kulun her iki cihanda mutlu olmasını temin etmektir. Bu yönüyle Kur'ân-ı Kerim'de bir tematik bütünlükten bahsedilebilir.

Kur'ân, yirmi üç sene gibi bir zaman diliminde parça parça inmesine, tedrici bir metotla hükümler koymasına rağmen, muhteva bakımından kendi içinde bir tutarlılık ve fikri bir bütünlük arz etmektedir. Yani Kur'ân, tamamen katı mantık kurallarına bağlı olmamasına rağmen, muhtevasında mantiki bir tenakuzdan söz edilmemektedir. Bu bütünlük Kur'ân'la ilgili çalışmalarda bazen dile de getirilmektedir. Mesela "Keşşâf" adlı tefsiriyle ünlü Zemahşerî, tefsirinin Kıyâme suresinde kâsem (yemin) lam'ının kelamın başında değil de ortasında gelmesi gerektiğine dair varit olan itiraza, "Kur'ân birbirine bitişik bir sure hükmündedir" şeklinde cevap verildiğini zikretmektedir³⁷. Binaenaleyh Zemahşerî'nin dolaylı da olsa buna katıldığı anlaşılmaktadır. Çok nadir de olsa Mu'tezile'nin geçmişte bu konuyla da ilgilendiği tefsirlerde geçen bazı beyanlardan anlaşılmaktadır³⁸.

Yusuf Suresindeki konu bütünlüğüne dair konulu tefsir tarzında bir denemesi olan Bâcûde, konu bütünlüğünü şöyle tarif etmektedir:

"Kur'ân-ı Kerim için söz konusu edilen konu bütünlüğüyle kast edilen şey, edebi eserin herhangi bir parçasının kendisinden önceki ve sonraki kısımlarla irtibat halinde olması, eserden hiçbir parçasının kaldırılmasının mümkün olmaması, parçaların anlam ve yapı bakımından birbirine son derece bağlı olmasıdır"³⁹.

Hicâzî'nin 'el-Vahdetü'l-Mevdûiyye fi'l-Kur'âni'Kerîm' adlı çalışması bu sahada belki de en önemli çalışmalardan biridir. Kur'ân'da konu bütünlüğü taşıyan bu eserin içeriğinin konulu tefsir olduğunu görmekteyiz. Bu bakımdan burada eserle ilgili bazı açıklamalara yer vermekle hem konulu tefsiri hem de bu kavramı açıklığı kavuşturmuş olacağız.

Kur'ân ayetlerinin belirli hadiseler ve şartlar üzerine nazil olduğunu, bugünkü tertibinin insanlar tarafından yapılmadığını, bunun Allah Teâlâ tarafından tevkîfen meydana geldiğini, bu tertipte bizim anlamamızın kolay

³⁷ Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Çavâmidî'l-Tenzîl*, Lübnan, ts., IV, 658.

³⁸ Mesela bkz. Âlûsî, XXIV, 15.

³⁹ Hasan Muhammed Bacûde, *el-Vahdetü'l-Mevdûiyye fi Süreti Yûsuf* (a.s.), Mekke, 1973, s. 25.

olmadığı birtakım sırların bulunduğunu belirterek söze başlayan müellif Hicâzî'nin, bunun bir nevi i'câzî bir delalet olduğuna dikkat çekerek konuya giriş yaptığını görüyoruz. Hicâzî, Kur'ân'da diğer eserlerde aranan bütünlüğün bulunmamasının bir kusur ve eksiklik olmadığına işaret etmesine rağmen, beşerî eserlere benzeyen bazı yönlerinin bulunduğunu zikrediyor⁴⁰.

Fatiha suresini giriş, diğer sureleri de kademe kademe kitabın gelişme ve sonuç bölümlerine benzeten Hicâzî'nin sık sık Kur'ân'ın i'câzına, fesahatine ve belâgatine dikkat çekmesi⁴¹ bu konudaki yaşadığı ikilemin bir tezahürü olsa gerektir. Bu ikilem de şudur: Bir taraftan asrımızdaki bir takım edebî akımlar veya müsteşrikler vasıtasıyla ortaya atılan Kur'ân'da bir bütünlük olmadığına dair bazı fikirlere cevap verebilme kaygısı, diğer taraftan Kur'ân'ın diğer eserlere mukayese edilemeyecek derecede farklılık arz eden kendine has tertibe ve i'câzî özelliklere sahip olmasıdır. Bunların hiçbirinden vazgeçmeyen müellifin, tezini sağlam temeller üzerine oturtmada oldukça zorlandığını gözlemlediğimizi ifade etmek istiyoruz.

Hicâzî'nin, çalışmasında Kur'ân bütünlüğünü izah sadedinde münasebet ilmi, Kur'ân'ın maksatları, surelerin hedefleri, Kur'ân'daki tekrarların hikmetleri gibi eskiden beri bilinen bir takım ilimleri sayıp dökmek suretiyle Kur'ân'ın diğer beşerî eserlere benzemediğini ispat etmeye çalıştığını dolayısıyla daha önceki müelliflerin yaptıkları dışında pek fazla bir söyleyemediğini müşahede etmekteyiz. Şüphesiz ki bu durum Hicâzî'nin aczi değildir. Hicâzî dâhil Kur'ân'ın diğer kitaplarla mukayesesi gibi bir işe girişen herkes bu durum karşısında aciz kalmaya mahkumdur. Bizce bu durum, onun nevi şahsına münhasır tertibinden ve üslubundan kaynaklanmaktadır. “Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine” adlı çalışmasında Halis Albayrak bu bütünlüğü şöyle açıklamaktadır:

“Bilindiği gibi Kur'ân, bölümleri, ana başlıkları ve tali başlıkları olan bir kitap değildir. Genellikle okuduğumuz kitaplarda bilgiler, fikirler ve mantiki deliller, telif metodu ile insicamlı bir şekilde belli bir konunun etrafında döner. Fakat Kur'ân'ın tertibi, tamamen alışılmışın dışında bir görünüm arz eder. Zaten hayatı bütünüyle kucaklayan, muhataplarının yollarını aydınlatan onlara dünya ve ahiret mutluluğunun yollarını gösteren bir kitapta belli konuları işlenmesi beklenemez (...) Kur'ân'da inanç esasları, ahlaki prensipler, şer'î hükümler, kıssalar, mükevvenat ile ilgili ayetler, davetler, nasihatler, ibretler, azarlamalar,

⁴⁰ Hicâzî, 12–13.

⁴¹ Hicâzî, 16–24.

korkutmalar, emirler, yasaklar, teşvikler ve sakındırmaların girift bir üslupla ele alındığı bir vakiadır”⁴².

2. Konulu Tefsir Semantik İlişkisi

Konulu tefsir çalışan kimsenin kısmen semantik tahlillerden haberdar olması gerekmektedir. Zira konulu tefsir ile semantik tahliller arasında bir takım benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler her iki konuda yapılan tariflere de yansımıştır⁴³. Gerçi bu sahada yapılan kavram çalışmalarının tamamını konulu tefsir çerçevesinde değerlendirmek de mümkün görünmemektedir. Mesela Kur’ân’da siddik, İstikamet, sabır, salih amel gibi kavramların hangi ayette olursa olsun aynı anlama geldiğini söyleyebiliriz. Ancak Kur’ân’da geçen din, millet, ümmet gibi bazı kavramlar kelimenin geçtiği her farklı siyak içinde nispeten diğerinden farklı bir anlama gelebilir. O halde birinci kategorideki kavramları konulu çalışmadan ziyade Kur’ân sözlükleri olarak kabul etmek; ikinci kategorideki kavramları da konulu tefsir bünyesinde değerlendirmek istiyoruz. Zira ikinci gruptaki kavramlar, Kur’ân-ı Kerim’de ayrı ayrı siyakından koparılmış bir araya getirilmiş bir takım kelimeler olmaları hasebiyle, Kur’ân kelimelerinin kökenine dair tarihi bilgiler içermeleri bakımından tefsir çalışmalarında yardımcı eserler olarak kullanılabilirler. Binaenaleyh vücûh ve nazâir ilimleri konulu tefsirden ziyade sözlük türünde eserlerdir. Bunlar asla müstakil birer tefsir olamadıkları gibi konulu tefsir olarak takdim edilmeleri de bize göre doğru değildir⁴⁴. Bu tarz çalışmalar, Kur’ân müfredatının kullanıldıkları anlamları, kullanıldıkları yerleri bir arada görmek ve kelimenin anlamı hakkında bir kanata sahip olma zaruretinden doğmuştur. Râğıp isfahânî’nin Müfredât’ının, Firuzabâdî’nin “Basâir” adlı eserinin bu sahadaki ihtiyacı giderecek derecede kapsamlı ve orijinal birer çalışmalar olduklarını söyleyebiliriz⁴⁵.

II. KONULU TEFSİRİN PRATİĞİYLE İLGİLİ PROBLEMLERİ

Konulu tefsirin teorisinde olduğu kadar pratiğinde de bir takım problemleri bulunmaktadır. Bu problemlerin en önemlisi Kur’ân’ı ana konulara ayırabilmektir. Görünüşte oldukça kolay gibi görünen bu husus bize göre aslında problemin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Zira Kur’ân-ı Kerim’de birden fazla konuda delil olabilecek ayetler olduğu gibi, kendisinden pek çok

⁴² Albayrak, Halis, *Kur’ân Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul, 1992 s. 36.

⁴³ Bkz. Gezgin, *Tefsirde Semantik Metot*, 90.

⁴⁴ Bkz. Davut Aydüz, “İslami İlimlerde Metodoloji/ Usul Meselesi/ Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı V”, (18–19 Ekim 2003, İstanbul), s. 552.

⁴⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Gezgin, “Tefsirde Semantik Metot” 89–92.

hüküm çıkarılabilecek ayetler hayli yekün teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra sureler arası, ayetler arası münasebet, siyak-sibak vs. unsurlar dikkate alındığında bu işin bu kadar kolay olmadığı ortaya çıkmıştır.

A. Kur'ân'ın Ana Konularının Tespitiyle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri

Kur'ân'ın ana konulara ayrılmasında yaşanan zorluklar birbirinden farklı tasniflerde kendisini hissettirmektedir. Bu bakımdan bugün Kur'ân'ın ana konuları konusunda pek çok farklı tasnifinin bulunduğu görülmektedir. Bunlardan bazılarını burada zikretmek istiyoruz.

Fazlurrahman'a göre ana konular; Allah, insan, tabiat, peygamberlik, ahiret, Müslüman toplum ve Ehl-i Kitap şeklindedir.

Muhammed ez-Zehrânî ana konuları, tevhit, Ehl-i Kitap, ibadet, ahlak olarak belirliyor⁴⁶.

Hicâzî ye göre Kur'ân'ın ana konuları, ülûhiyet, nübüvvet teşrî esasları ve Kur'ân kıssaları olarak belirtilmektedir⁴⁷.

Mehmet Aydın ve Ömer Dumlu'nun müştereken kaleme aldıkları Ana Konularıyla Kur'ân adlı eserde ana konular, Allah, âlem, insan, toplum aile, iman-sâlih amel ilişkisi, maruf-münker, ahiret-peygamberlik, dinler, dinler arası barış ve kıssalar olarak belirtilmektedir⁴⁸.

Ömer Dumlu Konularına Göre Kur'ân adlı çalışmasında Kur'ân'ın ana konularını yaratılış, dünyevi toplumsal hayatta uyulması gereken kurallar, kaçınılması gereken yasaklar, uhrevi ceza yahut mükâfat, semavi kitaplar, tarihi şahsiyet ve topluluklar ve muhtelif konular şeklinde olarak açıklamaktadır⁴⁹.

Sait şimşek ise, Kur'ân'ın ana konularını, inanç esasları, ibadetler ve toplumsal yapı olarak üç üst başlığa ayırmaktadır⁵⁰.

İbrahim Çelik'e göre Kur'ân'ın ana konularının en üst başlıkları, yaratılış, iman-ibadet, ahlak ve hukuktur⁵¹.

⁴⁶ Ahmet Muhammed Zehrânî, *Örneklerle Konulu Tefsir* (Çev. Fatih Kesler), Ankara, 2002, s. 1-7.

⁴⁷ Hicâzî, 409-411.

⁴⁸ Mehmet Aydın / Ömer Dumlu, *Kur'ân'da Ana Konular*, Eskişehir, 2001. s. 1-10.

⁴⁹ Ömer Dumlu, *Konularına Göre Kur'ân*, İzmir, 2002, s. I-VII.

⁵⁰ Şimşek, 5-6.

⁵¹ İbrahim, Çelik, *Kur'ân'da Ana Konular I*, Bursa, 2001, s. 49-52.

Burada saydığımız ana konuların bizi aslında Kur'ân'ın tali-fer'i bir takım konularının da bulunduğu düşüncesine sevk ettiği de söylenebilir. Bu durumda Kur'ân'ın ana konularını belirleyebilmek için belki de öncelikle tali olan konuları ortaya koymak gerekmektedir. Çünkü "Yaş ve kuru hiçbir şey yok ki bu kitapta açıklanmasın⁵²" vb. ayetler dikkate alındığında Kur'ân'daki tali konuların belirlenmesinin pek de kolay olmadığı düşünülebilir. Bu bakımdan Kur'ân konularının hangisinin ana konu hangisinin tali konu olduğunu tespit edebilmek için öncelikle klasik İslami kaynaklara bir göz atmamızın faydalı olacağını düşünüyoruz.

Akaitle ilgili en temel kitaplarında karşılaştığımız en önemli başlıklar; tevhit-ülûhiyet, nübüvvet-risâlet, ahiret gibi imanla ilgili esaslardır. Gerçekten de imanın altı şartı olarak kabul edilen en temel esasların adeta kelim ilminin ana başlıkları olduklarını görmekteyiz. Bu durumda Allah Teâlâ'nın ve Peygamberlerin sıfatları, Cennet, Cehennem, Sırat, Mizan gibi konular bu ana başlıklara ait birer alt başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Keza fıkıhçılar fıkıh ilmini genellikle ibadetler (ibâdât), muameleler (muamelât), cezalar (ukûbât) olmak üzere üç ana bölümde ele almaktadırlar. İbadetler bölümü İslam'ın beş şartından namaz, oruç, zekât, hac ibadetleriyle ilgilidir. Abdest, teyemmüm, gusül gibi temizlikle ilgili konular bu bölümün alt başlıkları durumundadırlar. Muamelât bölümlerinde ise evlenme, boşanma, çocuk emzirme, alış-veriş, ortaklık, faiz-ribâ vs. konular yer almaktadır. Ukûbât, cinayetler, hırsızlık, iftira içki, zina vb. yasaklara ait cezai müeyyideler, diyet, akit, yeminler, keffaretler vs. yer almaktadır.

Bu konuda fıkıh usulüne ait eserlerden de yararlanılabilir. Mesela fıkıhçıların kural koyarken hükümlerin gayelerinin tespitinde esas aldıkları dini korumak, nefsi korumak, aklı korumak, nesli korumak, malı korumak şeklinde beş temel esas bulunmaktadır⁵³. Bu temel kıstasların Kur'ân ayetlerinden istinbat edilmiş olması gerekir. Bu bakımdan belki Kur'ân'ın bütün ana konularını tespitinde ihtilaflar olabilir, farklı yaklaşımlar bulunabilir; ancak bu konuların tespiti konusunda uyulabilecek en temel ölçütlerin elimizde hala mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Sonuç itibarıyla, Kur'ân'ın ana konuları konusunda ortak bir paydanın bulunabileceğini; ancak bizi ana konulara ulaştırabilecek temel kıstasların ipuçlarının da yine klasik literatürümüzde bulunabileceğini düşünüyoruz.

---

⁵² 6. En'âm, 59, 38.

⁵³ Zekiyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları* (Çev. İbrahim Kâfi Dönmez), yy. 1990, s. 351.

B. Kur'ân'ın Başından Sonuna Kadar Konulara Ayrılarak Tefsir Edilmesi

Bugün Kur'ân-ı Kerim'in başından sonuna kadar konulu tefsir yöntemine göre tefsir edilmesi noktasına gelindiği görülmektedir. İlk örneklerinin ortaya çıktığı şu günlerde böyle bir tefsirin bu sahaya ne kadar faydalı olacağı veya ne gibi mahzurlarının bulunabileceği konusunda pek fazla bir çalışmanın olmadığını görüyoruz. Biz bu konudaki düşüncelerimizi, kanaatlerimizi paylaşmakta bir sakınca görmüyoruz.

Burada "Kur'ân'ın bazısı bazısını açıklar" şeklindeki kural gereği gerek ayetler bazında gerekse sureler bazında bazı çalışmaların bulunduğunu, dolayısıyla konulu Kur'ân çalışmalarının yeni keşfedilmiş bir yöntem olmadığını söylemeliyiz. Hatta Kur'ân-ı Kerim'in başından sonuna kadar bu metoda göre tefsir edilmesi de zaman zaman eski âlimlerce de düşünülmesine rağmen hayata geçirilemediğine dair bazı ipuçlarına ulaştığımızı burada ifade etmek yerinde olacaktır. Mesela Ebu Bekr İbnü'l-Arabî (ö.543/1144)'nin aşağıdaki sözleri, konulu tefsirin çok eskiden de bilindiğini; ancak bunun farklı bir maslahattan dolayı rağbet görmediğini göstermektedir.

Ebu Bekr İbnü'l Arabî bu konuda şöyle diyor:

"Müsned tarzındaki hadis kitaplarının hadisleri rivayet eden sahabîlere göre yapılan tertibinde olduğu gibi, ayrıca fıkıh kitaplarının alış-veriş, nikâh-talak vs konulara ayrılarak yapılan tertiplerinde olduğu gibi, Kur'ân tefsirinin de surelere veya konularına göre tefsir yapılıp yapılamayacağı konusunu düşündüm ve kararsız kaldım. Kur'ân-ı Kerim'in konularına göre tefsiri âlimler için yapılabilir; ancak bu yöntem diğer insanlar için uygun olmaz. Bu yapılsa bile, her konu farklı surelerde farklı anlam kazanacağı için anlam parçalanmış olur. Bu durumda daha fazla açıklamaya ihtiyaç duyulur. Sureler esas alınarak yapılan tefsirden bütün insanlar istifade edebilir; ancak bunda da bir konunun birçok surede geçtiği için bir takım tekrarların meydana gelmektedir. Bu bakımından, hem müellif için hem de okuyucuya için bir takım zorluklar ortaya çıkmaktadır⁵⁴".

Kur'ân'ın bütün ayetleri belirli bir takım konulara ayrılabilirse, Kur'ân-ı Kerim'in tamamının da bu yöntemle göre tefsir edilebilmesinin prensip olarak mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla böyle bir düşünceyi bir çırpıda

⁵⁴ Ebu Bekr İbnü'l-Arabî, *Kânûnu't-Te'vîl*, Beyrut, 1990, s. 362.

reddetmemeliyiz. Ne var ki böyle bir konunun zorluğu da ortadadır. Hatta bunun mümkün olmayacağını söyleyen hocalarımız da bulunmaktadır⁵⁵.

C. Kur'ân'ın Başından Sonuna Kadar Ana Konulara Ayrılarak Tefsirinin Yapılmasının Olumlu Yönleri

Belli bir konuyla ilgili ayetleri toplamak suretiyle yapılan her hangi bir konu odaklı konulu çalışmalara şiddetle ihtiyacın bulunduğunu, ayetin ayetle tefsirinin tefsirin tartışılmaz metotlarından birisi olduğunu burada bir daha tekrar etmekte fayda görüyoruz. Başta irşat faaliyetleri olmak üzere bazı konularda konulu tefsirin oldukça yararlı ve vazgeçilmez bir tefsir yöntemi olduğunu düşünüyoruz. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in konulu tefsir metoduna göre baştan sona belirli konulara ayrılarak tefsirinin yapılmasının bir zaruret veya ihtiyaç olduğunu düşünmüyoruz. Bizce böyle bir tefsirin ancak belirli bir hedefi gerçekleştirmek, özel maksatlara hayatiyet kazandırmak için yapılması mümkündür. Biz Kur'ân'ın bu yöntemle tefsirinin ideal bir metot olduğu görüşünde değiliz. Bununla beraber böyle bir tefsirin tamamen faydadan hali olduğunu dolayısıyla böyle bir tefsire asla gerek olmadığını da iddia etmiyoruz. Burada öncelikle böyle bir çalışmanın daha faydalı olabileceği alanları iki farklı başlıkta ele alacağız:

a. Eğitim, sosyoloji, psikoloji, tarih vs. disiplinlerle ilgili uzmanlar, alanlarıyla ilgili ayetleri toplayıp müşterek bir çalışma yapabilirler. Böyle bir çalışmaya tefsir uzmanlarının da katılımı sağlanabilir. Bu tarz çalışmalar o sahada çalışan kimselere bir rehberlik ve el kitabı vazifesi görebilirler. Bizce bu nevi konulu çalışmalar Kur'ân-ı Kerim'i başından sonuna kadar hiçbir ayet bırakmaksızın konulara ayırıp tefsir oluşturmaktan daha yararlı olabilir.

b. Yabancılara İslam'ı ana hatlarıyla tanıtmak için böyle bir tefsir yapılabilir. Hüküm koymayan kesin yargı içermeyen sadece bilgi amaçlı böyle bir çalışmanın dinler tarihçisi, İslam tarihçisi, genel tarihçisi gibi pek çok sahadaki uzmanın iştirak edeceği geniş katılımlı bir heyetin katılımında gerçekleştirilmesi mümkündür. Üstelik böyle bir çalışma Kur'ân'ın dağınık bir yapıya sahip olduğunu söyleyen müsteşriklerin Kur'ân etrafındaki bu menfi propagandalarının önünü kesilebilir, bir takım şüphelerinin izale edilmesine yardımcı olabilir. Ne var ki böyle bir tefsirin ancak tanıtım amaçlı olduğunu hesaba katmak gerekmektedir.

---

⁵⁵ Mesela bkz. Dumlu, "Konulu Tefsirin Düşündükleri", 165.

D. Kur'ân'ın Başından Sonuna Kadar Konulu Tefsir Yöntemiyle Tefsirinin Yapılmasının Muhtemel Olumsuzlukları

Kur'ân'ın tamamını belli konulara ayırmak suretiyle yapılacak külli tefsirlerin faydaları yanında mahzurlarının de olabileceği çok uzak bir ihtimal değildir. Zira Müslümanlar nazarında yaygın ve yerleşik bir Kur'ân telakkisi mevcuttur. Kur'ân'ın kendisine mahsus bir tertibi vardır ve bu tertip beşeri bir tertip de değildir. Kur'ân'ın mevcut tertibi esas alınarak yapılan binlerce tefsiri de elimizde mevcuttur. Üstelik bu çalışmalar sayesinde dinin en genel hükümleri ortaya çıkmış, bu hükümler topluma mal olmuş ve bütün Müslümanlar tarafından kabul görmüştür. Dolayısıyla konulu tefsir yöntemiyle yapılacak külli tefsirlerin inandırıcılığı icra edeceği farklı bir fonksiyonun ortaya çıkmasıyla ancak mümkündür. Bu inandırıcılık ve gereklilik ortaya çıkmadan bu projenin bir takım mahzurlarının olması da ihtimal dışı değildir. Bizce bu ihtimaller şunlardır:

1. Kur'ân-ı Kerim ayetlerini tamamen ana konulara ayırıp bu ayetleri belli konulara sabitlediğimizde, araştırmacının hareket alanının daraltmış olabiliriz. Şöyle ki, bu çalışmalar sayesinde Kur'ân'ın ana konularında bulunmayan veya bu başlıklar altında yer almayan konular zamanla dinin fer'i bir hükmü olarak görülebilir. Yahut özellikle ilmiye sınıfından olmayan okuyucular, Kur'ân'ın ana konularında böyle bir konunun olmadığı vehmine kapılabilir. Mesela sünnetle sabit olan bir takım dini hükümlerin böyle bir tefsirde yer alma şansı pek bulunmamaktadır. Bu da konulu tefsirin hanesine yazılabilecek bir olumsuzluk demektir.

2. Tefsirde sîbak-siyak mefhumu bu nevi tefsirde aktif bir rol üstlenemeyecektir. Hâlbuki öyle ayetler var ki birden fazla konusu bulunmakta veya kendisiyle birden fazla konuda istidlalde bulunulabilmektedir. Bu ayetleri sîbak ve siyakından koparıp da belli bir konuya hasrettiğimiz zaman artık "Kur'ân'ı araştırınız, Çünkü o öncekilerin ve sonrakilerin ilmidir"⁵⁶ vs. rivayetlerle yapılan teşviklerin bir anlamı kalmayacaktır.

Ahmet Coşkun'un konuyla ilgili olarak kalabalıkça bir tefsirciler topluluğunda yaptığı irticali konuşma da bu konuyu daha açık bir şekilde ortaya koyduğunu görüyoruz. Özetle o şöyle diyor:

"Son yıllarda Kur'ân-ı Kerim'deki ayetleri tasnif eden eserlere bir göz attım. Bu tasnifler içerisinde kâinatın yaratılışı ve işleyişiyle ilgili ayetlere hiç yer verilmediğini gördüm. Hâlbuki Tantâvî'nin meşhur bir tespiti var. O şöyle diyor;

⁵⁶ Semin el-Halebî, *ed-Dürü'l-Mesûn fî Ulûmi'l-Kütâ'llâhi'l-Meknûn* (Tahk. Ahmed Muhammed el-Harrat), Dimaşk, 1994, I, 431.

“Kâinatla ilgili yedi yüz elli, fıkıhla ilgili ayetler ise yüz elli civarındadır. Ama ecdadımız fıkıhla, kelamla ilgili kütüphaneler dolusu kitaplar yazdıkları halde kâinatla ilgili hiçbir şey yazmamışlar”.

Tantâvî'nin aşırılıkları olmakla birlikte söylediği bunun gibi güzel şeyler de var. Elbette Kur'ân-ı Kerim'in tevhid, nübüvvet, ahiret, adalet vs. ana konuları var ama müfessirlerin kullandıkları “mâ sîka leh” diye çok güzel ve önemli bir tabir de var. Bunun çarpıcı bir örneği “Velâ tekul lehümâ üffîn” ayetidir. Şimdi biz bu kelimelere takılıp kalırsak, ana babanıza öf demeyin de ne dersiniz deyin, sonucu çıkar. Hâlbuki bu ayetin “mâ sîka leh”i anne babaya saygıdır. Ayetleri belirli konulara ayırmak Kur'ân-ı Kerim'in “mâ sîka leh”inden çıkan binlerce konusunu görmemek olur⁵⁷.

Netice itibariyle Kur'ân-ı Kerim'in başından sonuna kadar konulu tefsir metoduna göre tefsir edilmesi aklen ve fiilen mümkün olsa da, bizim kanaatimiz konulu tefsirin de ilmi tefsir, işâri tefsir vs. gibi özel bir tefsir metodu olduğu yönündedir. Yani bu tarz tefsirlerin olmaması belki bir eksiklik olabilir; ancak bunun da bütün meseleleri çözeceğini söyleyemeyiz.

E. Konulu Tefsirin Kapsamıyla İlgili Problemleri

Görüş ve tespitlerine büyük çapta katıldığımız Süleyman b. Fahd'dan yapacağımız alıntılarla konumuzu açıklamak istiyoruz:

“Süleyman b. Fahd, son yıllarda yazılan bir takım edebi tefsirleri okuduğunu ancak bu müelliflerin tefsir yazarken bazı şeyleri birbirine karıştırdıklarını, konuları açıyorum derken kapattıklarını, yeni bir metot getiriyorum derken eski müelliflere ve tefsir muhteviyatını bir kenara attıklarını söylüyor. Bazılarının da yaptıkları bir takım tanımlarla sahaya ihtilafları artırmaktan başka bir yenilik getirmediğine işaret eden müellif, bir tefsir tarihçisi olarak konuyu geniş bir şekilde açıklamaktadır:

“Edebi tefsir metodu kendi içinde üçe ayrılmaktadır: Birincisi, beyânî tefsir metodudur. İkincisi, konulu tefsir metodudur. Üçüncüsü de zevki - edebi tefsir metodudur. Her ne kadar ilk ikisi birbiriyle aynı şeymiş gibi gelse de gerçekte ikisi aynı şeydir. Pek çok kimse konulu tefsiri başlı başına bir metot kabul etse de bu tefsir metotlarından değildir⁵⁸. Bu tefsir üsluplarından bir

⁵⁷ Ahmet Coşkun, *İlahiyat Fakülteleri Tefsir Ana bilim Dalı III. Koordinasyon Toplantısı*, Kayseri, 2006, s. 171–172.

⁵⁸ Fahd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî, *İtticâbâtü't-Tefsir fî'l-Karnî'r-Râbi' Aşar*, Riyad, 1997, III, 861.

üsluptur. Tefsirde belli başlı üsluplar var ki onları şöyle sayabiliriz: Tahlili tefsir, İcmali tefsir, Karşılaştırmalı tefsir ve Konulu tefsir.

Tahlili tefsir; tefsir yapan kimsenin Kur'ân'a özgü olan nazım zincirindeki silsileyi takip ederek, Kur'ân-ı Kerim'i sure sure, ayet ayet tefsir etmesidir. Çok azı hariç geçmiş müfessirler hep böyle yapmışlardır.

İcmali tefsir; Müfessirin tahlili tefsirde olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'in nazım zincirini takip ederek, sure sure tefsir etmesidir. Ancak bunun bir öncekinden farkı şudur; müfessir sureleri ayet gruplarına böler, bu ayetlerin anlamlarını, maksatlarını, ayetlerin meramını kısaca açıklar. Ayetlerdeki bazı lafızlarla, nass ile nassın tefsiri arasında bir irtibat kurmaya çalışır.

Mukayeseli tefsir metodu; Müfessirin bir surede aynı konudan bahseden ayetleri dayanak kabul ederek, önceki müfessirlerin görüşleri arasında bir denge kurmaya çalışması, zayıf görüşlerden kaçınıp, sahih rivayetlerde karar kılmasıdır.

Konulu Tefsir; Kur'ân'a ait bir konuyu, o konuda varit olan ayetleri toplamak ve Kur'ân'ın o konudaki nihai hükmüne ulaşmak için onları bir bütünlük içinde ele almaktır. Bunların her biri bir üslup meselesinden kaynaklanmaktadır, yoksa bunlar başlı başına bir tefsir metodu değildirler⁵⁹. Konulu tefsir bir noktaya, bir probleme yoğunlaşmaktır. Mesela Allah'a, kitaplara, meleklere, peygamberlere, ahiret gününe imanla ilgili ayetlerin ele alındığı çalışmalar, Allah'ın varlığına delil olan ayetlerin bir araya toplanıp ele alındığı çalışmalar gibi. Kur'ân'da peygamberler, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân-ı Kerim'de İsrail oğulları, Kur'ân-ı Kerim'de Kulların Fiilleri, Kur'ân'da sevgi gibi konuların tamamı konulu tefsirdir⁶⁰.

Rûmî'nin ara sıra "el-Menhecü'l-Akdiyyü fî't-Tefsîr", "Tefsirde Problem Çözme Metodu" diye isimlendirdiği konulu tefsir anlayışında; kendisinde hadislerin de dikkate alındığı, fikhî çalışmaları da istisnasız konulu tefsir içerisine dâhil ettiği görülmektedir. Bu konuda hiçbir istisnanın da olmadığını söyleyen müellif, Kur'ân'da cihat, Kur'ân'da mülkiyet, Kur'ân'da tesettür, Kur'ân'da ribâ gibi çalışmaların bir konuya yoğunlaşmaları, o konuyla ilgili ayetlerle, hadislerle yapılmaları ve bir tek konuya odaklandıkları için konulu tefsir olduklarını zikrediyor⁶¹.

⁵⁹ Rûmî, 862–863, 866.

⁶⁰ Rûmî, 864.

⁶¹ Rûmî, 864.

Rûmî mükevvenat ile ilgili ayetlerle yapılan ilmî tefsiri de konulu tefsire dâhil etmekte⁶²; ancak Kur'ân'da ahlaki düsturlar, Kur'ân'da terbiye metodu, Lokman (a.s.)'ın tavsiyeleri, Kur'ân ve toplum gibi konularda yazılan eserleri içtimai konulu tefsir bünyesinde değerlendirmektedir⁶³.

Ancak Kur'ân-ı Kerim'de sabır, Kur'ân'da salih amel, Kur'ân'da istkamet, gibi çalışmalar sureten bir kavram çalışmasıymış gibi görünseler de mahiyet itibariyle, bir konuyu çözüme kavuşturmak için çalışılan, kendi içinde bir konu bütünlüğüne sahip olan konulu tefsirdirler. Bu sebepten dolayı da eskiden beri Kur'ân'da İsrâ ve Mirac, Kur'ân'da maruf ve Münker gibi çalışmalar yapıla gelmiş, hiçbir zaman da tartışma konusu olmamışlardır. Keza Kur'ân'da Hz. Musa ve Hızır kıssası, Kur'ân'da Hz. Yusuf, Kur'ân'da Zülkarneyn vb. çalışmaların da kendi içinde bir bütünlüğe sahip oldukları görülmektedir. Mesela Gazali Kur'ân-ı Kerim'i sure sure konulu tefsir yöntemiyle tefsir ettiğini, bunu yaparken de Dıraz'ı örnek aldığını söylüyor ve izlediği metodun tahlili tefsirden farkını da özetle şöyle açıklıyor:

“Tahlili tefsirde ayetler veya ayet grupları tek tek ele alınır. Ayetlerde geçen lafızların tahlilleri yapılır. Bizim uyguladığımız sure bütünlüğüne dayanan konulu tefsirde ise surenin hedefleri başı ve sonu açısından sure bütünlüğüne riayet edilir. Surenin genel yapısını ortaya koymak için surenin başıyla sonu birlikte düşünülür. Surenin kapsadığı konuları birbirine bağlayan gizli bağlar açıklanır”⁶⁴.

Bu açıdan bakılırsa kendi bünyesinde konu bütünlüğüne sahip olan herhangi bir sure esas alınarak yapılan konulu çalışmalarını da bu gruba dâhil edebiliriz. Mesela Yûsuf suresi kendi içinde bir bütünlük arz etmesi sebebiyle belki diğer bütün surelerden ayrılmaktadır. Gerçekten de ilk bakışta Yûsuf suresinin tamamının Hz. Yûsuf'un ibret dolu kıssasına ait olduğu görülmektedir. Buna rağmen bu surede de mesela 'nefs-i emmare' konusu gibi bazı farklı temaları da bulmak mümkündür.

Bu konuda Ömer Dumlu, Kur'ân'ın sure sure tefsir edilmesiyle ortaya klasik anlamdaki küllî tefsirler ortaya çıkar, o halde sure eksenli çalışmalar nasıl konulu tefsir olabilirler? Şeklinde itirazda bulunuyor⁶⁵. Gerçekten de Kur'ân'ın kendi içinde bir bütünlüğe sahip olmayan daha doğrusu müstakillen ele alınması

⁶² Rûmî, 864 -865.

⁶³ Rûmî, 866.

⁶⁴ Gazali, Muhammede, *Nabve Tefsirin Mevzûyyin li Suveri'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire, 2002. (Takdim yazısı).

⁶⁵ Ömer Dumlu, *İbn Teymiye ve Konulu Tefsir*, 74-77.

mümkün olmayan bir suresinin bulunduğunu söyleyemiz mümkün değildir. Bu durumun tefsircilerin gözünden kaçtığına da ihtimal vermiyoruz. Ancak bu durumun metodolojik bir hatadan kaynaklandığını düşünüyoruz. Şöyle ki bu çalışmalar külli bir tefsir olmadıklarına göre tefsirle ilgili kaynaklar tasnif edilirken konulu tefsir olarak değerlendirilmek durumunda kalıyorlar. Bu sebepten olsa gerek bu nevi çalışmaların konulu tefsir oldukları yönünde konulu tefsirciler arasında yaygın bir kanaatin oluştuğunu düşünüyoruz.

Bu tarz çalışmalar külli tefsir veya konulu tefsir şartlarını taşımadıklarına göre, Kur'ân ilimleri veya özel tefsirler gibi farklı bir kategoride ele alınabilirler. Dolayısıyla bu problem de bu şekil halledilmiş olur.

Netice olarak konulu tefsir olup olmadığı tartışmasız olan tek şeyin, belli bir konuyu o konudaki Kur'ân ayetleri ve sahih sünnet ışığında ele almak suretiyle yapılan çalışmalar olduğunu düşünüyoruz. Bizce gerçek konulu tefsir de budur.

III. TEORİK VE PRATİK AÇIDAN YAPILACAK KONULU TEFSİR ÇALIŞMALARINA DAİR ÖNERİLERİMİZ

Bugün konulu tefsirin ana hatlarıyla ortaya çıktığı ve konulu tefsir çalışanları arasında bir ortak paydanın bulunduğu görülmektedir. Konulu tefsirin gerek metodolojisine gerekse uygulamasına dair bugün elimizde pek çok eser mevcuttur. Buna rağmen konulu tefsirin bazı problemleri de kendisini göstermektedir. Bu sahadaki gelişmeleri ve görebildiğimiz problemleri birkaç başlıkta ele alabiliriz:

A. Konulu tefsir çalışmalarının tarihini asrısaadete kadar götüren bazı konulu tefsirciler, Müslümanların geri kalmasını geleneğin klasik tefsir anlayışına bağlamak suretiyle hem Müslümanların önemli bir problemlerini keşfetmiş hem de konulu tefsirin önemini ortaya çıkarmış oluyorlar. Bizce bu iki konu birbiriyle tenakuz teşkil etmektedir. Müslümanlar konulu tefsiri başlangıçtan beri yapıyorlarsa neden geri kaldıkları sorusu hala akıllara takılmaktadır. Ancak bu soru da “Konulu tefsir eskiden beri bilinen bir yöntem olsa da ihmal edilmiş veya önemi yeni anlaşılmıştır” şeklinde bir cevap buluyor. Müslümanların geri kalması gibi, pek çok sebebi olması gereken önemli bir konu, konulu tefsirin ihmal edilmesi gibi çok daha basit bir sebebe indirgenmektedir⁶⁶. Böylesine bir iddia kısa vadede konulu tefsire bir şeyler kazandırsa da uzun vadede bundan konulu tefsirin zararlı çıkacağını düşünüyoruz. Sözgelimi Tantâvî'nin 16 ciltlik

⁶⁶ Demirci, “Konulu Tefsire Giriş”, 70.

ilmi tefsir olarak bilinen Cevâhîrî'l-Kur'ân'ı neden İslam âleminin terakkisini hızlandırmamıştır? Gel gör ki geleneğin tefsir anlayışına reaksiyon olarak yazılmış olan İslam âleminde terakkiye, ilerlemeye sebep olacağına dair büyük iddialarla ortaya çıkan böylesine devasa bir eserin, aradan geçen bir asra rağmen yaptığı baskı sayısı ve ilim camiasındaki gördüğü ilgi bu tarz projelerle ilerlemenin sağlanacağına dair iddiaların geçersizliğini ortaya koyacak cinstendir. Netice itibariyle konulu tefsirin teorisiyle ilgili haddinden fazla büyük iddialarda bulunmak bizce makul değildir.

Özellikle son asırda İslam'da kadın, mali politika gibi konulu tefsir metoduna göre pek çok eser meydana getirilmesine rağmen, İslam âleminde bu problemlerin çözüldüğünü kimse iddia etmemektedir. Dolayısıyla konulu tefsir bazı hususlarda çok verimli bir metot olabilir; ancak onu her şeyi kökünden halledecek sihirli bir metot gibi takdim etmenin, Müslümanların geri kalmışlığını bile bunun eksikliğine bağlamanın, İslam âleminde meydana gelecek terakki konusunda da bunu ölçü olarak kabul etmenin yanıltıcı olabileceğini düşünüyoruz. Konulu tefsir, tefsir sahasına bir takım şeyler kazandırmıştır; ancak ne tefsirin bütün problemlerini çözmüş ne de İslam âleminin terakkisini sağlamıştır. Konulu tefsirin teorisiyle yapılan çalışmalarda makul ve gerçekleşmesi mümkün olabilecek gaye ve hedef gösterilmelidir.

B. Konulu tefsire referans gösterilen bir takım modellerde hadisin yeri belirlenmiş değildir. Mesela Fazlurrahman, İzutsu modellerinde olduğu gibi modern anlamda yapılan konulu tefsirlerde hadise hemen hemen hiç yer verilmediği bilinmektedir. Mesela Emin el-Hûlî'nin konulu tefsire ait çalışmalarında hadis konusu hiç göze çarpmamaktadır. Binlerce hadisi içeren yüzlerce tefsir külliyatı elimizde mevcutken hadissiz konulu tefsir bir anlamı olabilir mi? Hadislerin konulu tefsirdeki önemine atıfta bulunan Mevlüt Güngör ve Ömer Dumlu'nun hadisler daha net bir görüşe sahip olmaları bizce sevindirici bir gelişmedir⁶⁷.

C. Sünnet kadar önemli olan bir diğer hususta ümmetin bir konuda sağladığı icma'dır. Belli başlı muteber tefsirleri ele aldığımızda gözümüze çarpan en önemli cümlelerden “bu konuda tefsirciler icma halindedir”, “ekseri müfessirler göre” “bu tefsircilerin ittifak ettiği bir konudur” gibi ifadelerdir. İcma' sadece fıkhıta uygulanan bir kural değildir. İcma' genel bir kuraldır. Konulu tefsir de buna yer verilmelidir. Konulu Tefsir metodunun da hareket noktası, ittifaklar olmalı, ihtilaflar olmamalıdır.

⁶⁷ Mevlüt Güngör, 13-86; Dumlu, *İbn Teymiye ve Konulu Tefsir*, 96.

D. Bugün gelinen noktada Kur'ân-ı Kerim'in başından sonuna kadar konulu tefsir yöntemiyle tefsir edilmesi meselesi sahanın uzmanlarının en önemli gündemleri olmasına rağmen, görebildiğimiz kadarıyla konulu tefsirle ilgili teorik çalışmalarda bu teşebbüse zemin teşkil edebilecek bir başlık bulunmamaktadır. Yani bu çalışmalar da genelde Kur'ân-ı Kerim'in başından sonuna kadar konulu tefsir metoduna göre tefsir edilmesinin imkânı, faydaları, mahzurları gibi konular yer almamaktadır. Dolayısıyla konulu tefsirin teorisiyle pratiği birbirine uymadığı görülmektedir. Bizce bu uyum sağlandığı takdirde ancak konulu tefsir metodu daha verimli hale gelecektir.

E. Konulu tefsir metodunda kullanılan kavramlar açıklık ve netlik kazanmalı, teorik bakımdan sağlam bir temellendirme yapılmalıdır. Konulu tefsir, herkesin kendisinden farklı bir hüküm çıkarabileceği muğlak ve sübjektif bir yöntem olmamalıdır. Konulu tefsirin objektif ve şeffaf kriterleri belirlenmelidir. Bu konuda daha geniş bir uzlaşma zemini aranmalı, konuyla ilgili klasik literatürümüz taranmalı, konulu tefsire ait eserler ve klasik tefsirlerdeki pasajlar bulunmalı ve sunulmalı, konulu tefsirin batıdaki gelişmelerin bir uzantısı olduğuna dair tereddütler giderilerek buna dair izlenimler silinmelidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yazılı veya sözlü her hangi bir metinde, belgede, makalede ve eserde konu bütünlüğü olması aklın ve mantığın gereğidir. Zira mantıken tutarlı olmayan bir metnin ne ifade ettiği konusunda da bir problemi var demektir. En azından kendi içinde tutarlı olmayan bir metnin muhatapları karşısında zorlanması anlamına gelir. Bu durum fesahat ve belagatin zirvesinde olan ve birçok ilim ve marifetin yegâne kaynağı durumunda olan ilahi vahiy olan Kur'ân-ı Kerim için ciddi bir eksiklik demektir. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim, hiçbir dönem muhatapları karşısında böyle bir duruma düşmemiştir. İndiriliş gayesi, konusu, muhtevası dikkate alındığında Kur'ân-ı Kerim'in kendine göre sahip olduğu bir mantıki bütünlükten söz edilebilir. Yani Kur'ân metninin ifade ettiği önermelerin, hükümlerin kendi içerisinde bir tutarlılığının olmadığı konusu ciddi manada bir tartışma konusu olmamıştır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in devrinin şairlerine edebiyatçılarına meydan okuyacak derecede edebi değeri haiz olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Onun kendine mahsus bir üslubu, nazım yapısı vs edebi hususiyetleri vardır. Bu konularda bugüne kadar sadece ona inananlar arasında değil, onu araştıranlar (müsteşrikler) arasında da bir ortak akıl oluşmuş durumdadır. O da Kur'ân'ın diğer beşeri sözlerle karşılaştırılmayacağı gerçeğidir.

Kur'ân, nazil olduğu dönemde yeryüzündeki en meşhur belagatçilerin ve edebiyatçıların, şairlerin ve hatiplerin metinlerine meydan okuyacak derecede edebi değeri haizdir; ancak o salt bir şiir veya nesir değildir. Onun kendine mahsus bir nazım tekniği vardır. Dolayısıyla insanların yazdığı şiir kalıplarıyla ölçülmesi, değerlendirilmesi mümkün olmadığı gibi doğru da değildir. Binaenaleyh, Kur'ân-ı Kerim, bugünkü edebiyatçıların beşeri eserlerde aradıkları bazı edebi kalıplardan da münezze ve müstağnidir. Yirmi üç yıl gibi bir süre içerisinde nazil olan Kur'ân, bu zaman zarfında cereyan eden hadiseler ve teşri sürecindeki gelişmeler dikkate alındığında, kendi içinde bir bütünlüğe sahiptir. Kur'ân içinde bir bütünlük ararken, bazı ayetlerin belli bir sebebe bağlı olarak nazil olması, bazı ayetler arasında nâsîh-mensûh ilişkisi bulunması gibi özel durumlar yanında, Kur'ân'ın dünyevi olsun uhrevi olsun gerçekleşmiş olsun veya ileride gerçekleşecek olsun bütün vakalara dayalı bir içeriğe sahip olduğu asla unutulmamalıdır. Hâlbuki şiir, roman gibi diğer bazı edebi türler gerçeklerin değil hayallerin dışı yansıması kurguların metin halinde tasarlanmasıdır. Çoğunun aşk, kahramanlık gibi bir tek teması vardır. Ama ilahi vahyi bir tema ile sınırlandırmak mümkün değildir.

İnsanlar tarafından meydana getirilen bir eser genellikle bir niteliği ile ortaya çıkar. Bu nitelik fen bilimleri olabildiği gibi edebiyat vs. de olabilir. Ancak ilahi kaynaktan neş'et eden bir kelimada ise bu özelliklerin pek çoğunun bir anda bulunması mümkündür. Mesela Kur'ân'ın edebi i'câzı, fenni i'câzı gibi. Onu illaki beşeri bir tasnife sokmak, "Kur'ân edebi bir eser ise edebi eserde bulunması gereken bütün özellikler de kendisinde bulunmalı, her edebi eserde olan konu bütünlüğü Kur'ân'da da bulunmalıdır" gibi bir mantıktan hareketle verilen hükümler ilahi iradeyi sınırlayan bir hüküm olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân mu'ciz bir kitap olduğuna göre onu beşeri eserlerle mukayese etmemek ve diğer eserlerden ayrı düşünmek gerekmektedir.

Konulu tefsir projesinin üç farklı boyutunun olduğunu görüyoruz. Birincisi geleneksel anlamda Rasûlullah (s.a.v.) ile başlayan konulu tefsir. İkincisi İslam âleminin batıyla temas kurduğu son asırlarda batının tesiriyle gelişen İslami modernizmin öncüleri sayesinde gelişen konulu tefsir. Üçüncüsü de konulu tefsirin oryantalizm boyutudur. Kendisine mahsus hedefleri ve özellikleri bulunan bu üç farklı anlayışı bir projede toplamanın zorluk ve sebep olduğu karmaşıklığın konuyla ilgilenen akademisyenlerin de şikâyetine sebep olduğu görülmektedir. Konulu tefsirin her türünden istifade edilmesi mümkün olmakla beraber bunları aynı proje de mezcetmenin sağlıklı olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bunların sınıflandırılarak konulu tefsir literatüründe yer almalarının zaruret olduğu ortaya çıkmaktadır.

Konulu tefsirle ilgilenen pek çok yazara göre konulu tefsir yöntemi Rasûlüllah (s.a.v.)'in uygulamalarına dayanmaktadır. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) ayeti ayetle tefsir etmiş, aynı konudaki ayetleri bir arada açıklamıştır. Konuya bu açıdan bakan pek çok yazar, ayetin ayetle tefsiri ameliyesinden veya “Kur’ân’ın bazısı bazısını tefsir eder” prensibinden hareket edilerek konulu tefsirin asrısaadetten beri bilindiğini söylemektedirler. Buna göre konulu tefsir, genel tefsirler içerisinde pasajlar halinde günümüze kadar gelmiştir. Çünkü klasik tefsirlerimizin pek çoğunda mezkûr kuralın eskiden beri tatbik edilerek geldiği bilinmektedir. Konunun klasik döneme ait Gazâlî’den Râzî’ye, Bikâî’den Firuzabâdî’ye kadar pek çok örneği mevcuttur. Bu konuda günümüzdeki örnekleri saymakla bitirmek mümkün değildir.

Konulu tefsir kavramından, Kur’ân’da sabır, Kur’ân’da salih amel, Kur’ân’da istkamet, Kur’ân’da istişare, Kur’ân’da sevgi, Kur’ân’da Ehl-i Kitap gibi sınırı, muhtevası ve teması belli olan çalışmaların anlaşılması gerektiğini düşünüyoruz. Zira konulu tefsir olarak ihtilafsız olarak kabul edilen tek şeyin, bir konunun Kur’ân ve sünnet gibi üzerine ittifak edilen dini deliller ışığında araştırılması olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun dışında kalan bir takım çalışmalar, konulu çalışmalar olsalar da konulu tefsir oldukları ihtilafıdır.

Kur’ân-ı Kerim’in başından sonuna kadar konulu tefsir yöntemiyle tefsir edilmesi konusundaki temayülümüz ise, böyle bir tefsirin tefsir ilminin problemlerine çözüm getirebilecek ideal bir tefsir metodu olmadığı yönündedir. Ancak böyle bir çalışmanın yapılmasının tamamen faydasız olduğunu iddia edemediğimiz gibi gerçekleştirilmesinin imkânsız olduğunu da söyleyemeyiz.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Halis, *Kur’ân Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul, 1992.
- Aydın Mehmet /Ömer Dumlu, *Ana Konularıyla Kur’ân*, Eskişehir, 2002.
- Aydüz, Davut, *Tefsir Tarihi Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, İstanbul, 2004.
- İslami İlimlerde Metodoloji/ Usul Meselesi/ Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı* 5, (18–19 Ekim) 2003, İstanbul.
- Beyyûmî, İbrahim, *Dirâsât fi’l-Tefsîri’l-Mevdûi*, Kahire, 1981.
- Buhari, Muhammed b. İsmail, *Câmiu’s-Sabîh*, İstanbul, 1315.
- Çelik, İbrahim, *Kur’ân’da Ana Konular I - II*, Bursa, 2001.
- Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, İstanbul, 2006.
- Dumlu, Ömer, *Kur’ân’da Bazı kavramlara Bakış*, İzmir, 1999.
- Konulu Tefsir ve Düşündürdükleri* (Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu), Samsun 1992.
- Konularına Göre Kur’ân*, İzmir, 2000.

- İbn Teymiye ve Konulu Tefsir*, İzmir, 1999.
- Eren, Cüneyt, *Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul, 2000.
- Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (Çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara, 2000.
- Gazalî, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâü Ulumiddin* (Çev. Ahmet Serdaroğlu), İstanbul, 1974.
- Gezgin, Ali Galip, *Tefsirde Semantik Metot ve Kur'an'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi*, İstanbul, 2002.
- Gökkır, Bilal, *Meryem Suresi Tefsiri*, Ankara, 2009.
- Kur'an'da Sevgi*, Isparta, 2003.
- Gazali, Muhammed, *Nabve tefsirin Mevzûyyin li Suveri'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire, 2002.
- Görgün, Tahsin, *İlâbi Sözün Gücü*, İstanbul, 2003.
- Güngör, Mevlüt, "Tefsirde Konulu tefsir Metodu", İslami Araştırmalar, cilt 2, sayı. 7, Yıl: 1988,
- Güven, Şahin, *Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul, 2001.
- Hasan Muhammed Bâcûde, *el-Vahdetü'l-Mevdûyye fî Sûreti Yûsüf (a.s.)*, Kahire, 1974.
- Hasfekî, Muhammed Alaüddin b. Ali, *İfâzatü'l-Envâr alâ Usûli'l-Menâr*, Dimaşk, 1992.
- Hicâzî, Muhammed Mahmud, *el-Vahdetü'l-Mevzûyye fî'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire, ts.
- İbn Arabî, Ebu Bekr, *Kânûnu't-Te'vîl*, Beyrut, 1990.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan* (Çev. Süleyman Ateş), İstanbul, ts.
- Jansen, J. J. G. *Kur'an'a Yaklaşımlar*, (Çev. Halilurrahman Açar) Ankara, 1999.
- Molla Husrev, *Düreru'l-Hukukâm fî Şerh-i Gureri'l-Abkâm*, İstanbul, 1317.
- Mustafa Müslim, *Kur'an Çalışmalarında Yöntem* (Çev. Salih Özer), Ankara, 1998.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, İstanbul, 1997.
- Paret, Rudi, *Kur'an Üzerine Makaleler* (Haz. Ömer Özsoy), Ankara, 1995.
- Reşid Rıza, *el-Menâr*, Mısır ts.
- Rûmî, Fehd b. Abdirrahman b. Süleyman, *İtticabatü't-Tefsir fî'l-Karni'r-Rabi' Aşar*, Riyad, 1997.
- Semin el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Mesûn fî Ulûmi'l-Kitâ'llâbi'l-Mekânün* (Tahk. Ahmed Muhammed el-Harrat), Dimaşk, 1994
- Ünal, Ali, *Kur'an ve Çeşitli Varyasyonlarıyla Tarihselcilik ve Hermenötik* (Kur'an-ı Kerim Tarihselcilik ve Hermenötik, isimli müşterek çalışma içinde), İzmir, 2003, s. 56.
- Zehrânî, Ahmed Muhammed, *Örneklerle Konulu Tefsir* (Çev. M. Fatih Kesler), Ankara, 2002.

Zekiyüddin Şaban, *İslam Hukuk İliminin Esasları* (Çev. İbrahim Kâfi Dönmez),
yy. 1990.

Zemahşerî, Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmiği't-Tenzîl*,
Lübnan, ts.